

Міжнародна
організація
праці

VISION
ZERO
FUND

SCORE

► Покращення безпеки та здоров'я на роботі на малих і середніх підприємствах

Навчальний пакет МОП, адаптований до контексту України

ПОСІБНИК ДЛЯ СЛУХАЧІВ

► Покращення безпеки та здоров'я на роботі на малих і середніх підприємствах

Навчальний пакет МОП, адаптований до контексту України

ПОСІБНИК ДЛЯ СЛУХАЧІВ

▶ ПОДЯКА

Цей документ є результатом співробітництва Відділу з питань адміністрації праці, інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі (LABADMIN/OSH) Міжнародної організації праці (МОП), Програми МОП зі сталих, конкурентоспроможних і відповідальних підприємств (SCORE) та Програми МОП Vision Zero Fund (VZF). Документ підготували Ендрю Крістіан, технічний спеціаліст з інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі LABADMIN/OSH, Пранаті Мехта, технічний спеціаліст SCORE і Марія Е. Мунаретто, технічний спеціаліст VZF, за підтримки Івенса Лвангі, технічного спеціаліста відділення VZF в Ефіопії і Кесава Муралі Канапаті, технічного спеціаліста програми «Краща праця».

Відділ з питань адміністрації праці, інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі (LABADMIN/OSH)

LABADMIN/OSH працює в таких сферах, як адміністрація праці, інспекція праці та безпека й здоров'я на роботі, розробляючи комплексні стратегії надання послуг і продуктів як ефективних рішень пріоритетних проблем урядів, роботодавців і працівників. Через флагманську програму «Безпека і здоров'я для всіх» відділ надає підтримку партнерам МОП у чотирьох стратегічних напрямках: підвищення рівня знань, зміцнення спроможності держав, створення сприятливих національних рамок умов і сприяння попиту на безпечні та здорові умови праці.

Програма «Сталі конкурентоспроможні та відповідальні підприємства» (SCORE)

SCORE – глобальна програма МОП, спрямована на підвищення продуктивності й покращення умов праці на малих і середніх підприємствах (МСП). Головна мета цієї програми – ефективна реалізація навчального комплексу SCORE Training, в якому практичні аудиторні заняття поєднуються з консультаціями безпосередньо на підприємствах.

Додаткова інформація:
ilo.org/score

Програма Vision Zero Fund (VZF)

VZF об'єднує уряди, організації роботодавців і працівників, компанії та інші зацікавлені сторони задля спільного руху вперед до зменшення до нуля кількості пов'язаних із роботою нещасних випадків, травм і захворювань із тяжкими і смертельними наслідками у глобальних виробничо-збутових ланцюжках. Вона працює на світовому, національному рівнях і на рівні підприємств, створюючи сприятливі умови для безпечних та здорових умов праці, вдосконалюючи національні правові та політичні основи й запроваджуючи ефективніші механізми запобігання нещасним випадкам і шкоди здоров'ю, захисту й компенсації для жінок і чоловіків, зайнятих у цільових виробничо-збутових ланцюжках.

Додаткова інформація:
ilo.org/vzf

Copyright © Міжнародна організація праці, 2022

Вперше опубліковано у 2021 р.

На видання Міжнародного бюро праці поширюється видавниче право згідно з Протоколом 2 Загальної конвенції про авторські права. Однак короткі витяги з них можуть передруковуватися без спеціального дозволу за умови зазначення джерела. Звернення щодо передруку або перекладу потрібно надсилати до Відділу публікацій МОП (видавничі права та дозволи) за адресою: ILO Publications (Rights and Licensing), International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland, або електронною поштою: rights@ilo.org. Міжнародне бюро праці вітає такі звернення.

Робити копії цієї публікації можуть бібліотеки, інститути та інші користувачі, зареєстровані в організаціях інтелектуальної власності, відповідно до умов виданої їм для цих цілей ліцензії. Щоб знайти у своїй країні організацію з питань отримання права на копіювання публікацій, відвідайте вебсайт www.ifrro.org.

Покращення безпеки та здоров'я на роботі на малих і середніх підприємствах. Навчальний пакет МОП, адаптований до контексту України (включає «Посібник для тренерів», «Посібник для слухачів» і презентації у форматі PPT)

Міжнародне бюро праці – Женева: МБП, 2022 р.

ISBN: 9789220382219 (друкований варіант),

ISBN: 9789220382226 (інтернет-варіант у форматі pdf)

Оригінальна публікація також видана англійською мовою: Improving occupational safety and health in small and medium-sized enterprises, ISBN 9789220339619 (друкований варіант), ISBN: 9789220339626 (інтернет-варіант у форматі pdf); французькою мовою: Améliorer la sécurité et la santé au travail dans les petites et moyennes entreprises, ISBN 9789220342176 (друкований варіант), 9789220342046 (інтернет-варіант у форматі pdf) та іспанською мовою: Mejora de la seguridad y salud en el trabajo en las pequeñas y medianas empresas, ISBN 9789220342183 (друкований варіант), 9789220342039 (інтернет-варіант у форматі pdf).

Найменування, які використовують у публікаціях Міжнародного бюро праці, відповідають практиці ООН, а подані в них матеріали не відображають точку зору МБП на правовий статус будь-якої країни, регіону чи території або їхньої влади, а також демаркації їхніх кордонів.

За погляди, відображені в опублікованих авторських статтях, дослідженнях та в інших матеріалах, відповідають виключно їхні автори, а публікація не означає згоди з цими поглядами з боку Міжнародного бюро праці.

Посилання на найменування фірм чи комерційних продуктів або процесів не означає їхнього схвалення з боку Міжнародного бюро праці, а відсутність згадування певної фірми, комерційного продукту чи процесу не свідчить про їхнє несхвалення.

Для отримання додаткової інформації про публікації й цифрові продукти МБП відвідайте наш вебсайт: www.ilo.org/publns.

Матеріал підготовлений за фінансової допомоги Європейського Союзу. Висловлені в матеріалі погляди жодним чином не можуть вважатися відображенням офіційної позиції Європейського Союзу.

Універсальний навчальний пакет МОП у 2022 р. був адаптований до українського контексту національними спеціалістами з БЗР за підтримки Проекту МОП за фінансування ЄС «На шляху до безпечної, здорової та задекларованої праці в Україні».

ЗМІСТ

Перелік скорочень	6
Передмова	7
1. Безпека та здоров'я на роботі на МСП: огляд і обґрунтування	8
2. Терміни та поняття з безпеки та здоров'я на роботі	11
3. Оцінювання професійних ризиків	29
Крок 1. Виявити небезпечні та шкідливі професійні фактори та причини їхньої присутності	32
Крок 2. Визначити, кому може бути завдано шкоди і як саме	41
Крок 3. Проаналізувати професійні ризики: визначити запобіжні заходи професійних ризиків для безпеки та здоров'я і прийняти відповідне рішення щодо них	43
Крок 4. Зафіксувати, хто відповідає за реалізацію запобіжних заходів і яких саме, а також терміни виконання	63
Крок 5. Здійснити моніторинг і перегляд результатів оцінювання професійних ризиків і за потреби оновити результати оцінювання	64
4. Системи управління БЗР	69
4.1. Системи управління безпекою та здоров'ям на роботі (СУБЗР): визначення та цілі	69
4.2. Політика підприємства з БЗР	71
4.3. На шляху до безперервного вдосконалення БЗР	76
Перелік ідей з удосконалення	78
Зразок плану вдосконалення діяльності підприємства (ПВП)	79
Корисні посилання	80
Додатки	81

▶ Перелік скорочень

▶	HSE	Національна служба з питань здоров'я Великої Британії
▶	WISE	Покращення роботи на малих підприємствах
▶	АПК	Агропромисловий комплекс
▶	БЗР	Безпека та здоров'я на роботі
▶	ВГС	Всесвітня гармонізована система
▶	ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
▶	ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
▶	ДЕРЖПРАЦІ	Державна служба України з питань праці
▶	ЗІЗ	Засоби індивідуального захисту
▶	КМУ	Кабінет Міністрів України
▶	МОП	Міжнародна організація праці
▶	МСП	Малі та середні підприємства
▶	НПАОП	Нормативно-правовий акт з охорони праці
▶	ОПР	Оцінювання професійних ризиків
▶	ПБР	Паспорт безпеки речовини
▶	СКБЗ	Спільний комітет із безпеки та здоров'я
▶	СНІД	Синдром набутого імунодефіциту
▶	СУБЗР	Система управління безпекою та здоров'ям на роботі
▶	ЦОВВ	Центральний орган виконавчої влади

▶ ПЕРЕДМОВА

Компанії з найвищими стандартами безпеки та здоров'я на роботі (БЗР) і здоровою, захищеною та вмотивованою робочою силою є також найуспішнішими й конкурентоздатними; доведено, що запобігання нещасним випадкам на роботі і професійним захворюванням є економічно ефективним.

Малі та середні підприємства (МСП) є важливим рушієм національних економік усіх країн світу. Проте для МСП зазвичай характерна більша поширеність нещасних випадків на роботі й професійних захворювань, головним чином через дефіцит кадрових і фінансових ресурсів, необізнаність у питаннях БЗР і труднощі з отриманням сторонньої підтримки та послуг із підготовки кадрів. На додаток до серйозних етичних проблем, що виникають через людські страждання, нещасні випадки на роботі та професійні захворювання впливають на продуктивність праці та економічне зростання.

Виданий МОП комплект навчальних матеріалів, що складається з цього Посібника для слухачів, Посібника для тренерів і презентацій, ґрунтується на досвіді цієї організації у таких сферах, як БЗР і розвиток підприємств. Цей комплект був розроблений спільно Відділом із питань адміністрації праці, інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі (LABADMIN/OSH) МОП, Програмою МОП зі сталих, конкурентоспроможних і відповідальних підприємств (SCORE), Програмою МОП Vision Zero Fund (VZF) та SIRAYE, програмою зі сприяння гідній праці та всеосяжній індустріалізації в Ефіопії.

Цей комплект матеріалів побудований переважно на навчальному модулі SCORE «Безпека та здоров'я на роботі – платформа продуктивності». У ньому представлені основні принципи, поняття, процеси та інструменти БЗР, мета яких – допомогти працівникам, роботодавцям і керівникам МСП створити культуру безпеки та здоров'я задля забезпечення безперервного вдосконалення на їхніх підприємствах.

Для реального покращення стану БЗР на МСП потрібна співпраця між роботодавцями, працівниками та їхніми відповідними представниками, що забезпечить позитивну й безперервну еволюцію. Інакше кажучи, «БЗР – справа кожного».

Сподіваємося, що цей матеріал буде корисним для багатьох роботодавців і працівників МСП

Жоакім Пінтаду Нунеш
Керівник
LABADMIN/OSH

Майкл Елкін
Глобальний менеджер
SCORE

Оккерт Дуппер
Глобальний менеджер
VZF

У 2022 р., за результатами пілотного тренінгу з БЗР для МСП для інспекторів праці Державної служби України з питань праці, цей комплект навчальних матеріалів був адаптований до національного контексту українськими фахівцями з БЗР.

▶ 1. БЕЗПЕКА ТА ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ НА МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВАХ (МСП): ОГЛЯД І ОБҐРУНТУВАННЯ

Щороку в світі 2,78 мільйона працівників гинуть через нещасні випадки на роботі та професійні захворювання, а 374 мільйони стають жертвами нещасних випадків на роботі без смертельного наслідку¹. Інакше кажучи, щодня у світі травми на роботі отримує більше одного мільйона працівників. Ці вражаючі дані відображають тільки травми та захворювання, що трапляються на офіційних, зареєстрованих підприємствах, а фактичні масштаби цієї проблеми є набагато значнішими.

За 30 років незалежності України в усіх галузях економіки за офіційними даними загинуло понад 33 000 працівників (33 398). Травмовано під час виконання робіт майже один мільйон громадян (924 488).

В Україні за весь період незалежності середня кількість травмованих працівників на рік складає понад 30 000 осіб (30 816), а загинув під час виконання робіт на виробництві – 1100 осіб.

Разом із цим, протягом 2012–2022 років офіційний рівень виробничого травматизму суттєво знизився порівняно з показниками 90-х років минулого століття.

Також щороку зменшується співвідношення кількості загинув до кількості травмованих працівників, що свідчить про високий рівень приховування нещасних випадків на виробництві в Україні.

«МСП» – це суб'єкти, на яких зайнято від 10 до 250 працівників. У різних країнах це визначення має певні відмінності.

Наявні дані свідчать про те, що ці працівники з більшою вірогідністю потерпають від нещасних випадків на роботі та погіршення здоров'я, ніж працівники, зайняті на великих підприємствах: частота нещасних випадків на МСП є на 20 відсотків вищою, ніж на підприємствах із чисельністю працівників більше 100, і на 40 відсотків вищою, ніж на підприємствах із чисельністю працівників понад 1000². Вважають, що у країнах, що розвиваються, де відбувається швидка індустріалізація, ця диспропорція є ще більшою.

Загалом менш ефективне управління БЗР і недостатнє застосування норм БЗР на МСП пояснюється різними факторами. Це, зокрема:

- ▶ відсутність власних спеціалістів із питань безпеки та здоров'я на роботі;
- ▶ відсутність доступу до сторонніх служб БЗР;

1 МОП, вебсторінка Safety and Health at Work («Безпека та здоров'я на роботі»), <https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm>

2 ILO: Training package on Workplace Risk Assessment and Management for Small and Medium-Sized Enterprises (Geneva, 2013) [МОП, Комплект навчальних засобів з оцінювання професійних ризиків та управління ними на малих і середніх підприємствах (Женева, 2013)].

- ▶ обмежений досвід роботодавців і працівників, оскільки МСП зазвичай починають і припиняють діяльність відносно швидко;
- ▶ наявність сезонних працівників у суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, будівництва, торгівлі сільськогосподарською продукцією та інших галузей економіки України;
- ▶ обмежене знання того, що таке «безпечне» обладнання й устаткування;
- ▶ менше охоплення профспілками, водночас присутність профспілок на підприємстві асоціюється з кращими умовами для БЗР;
- ▶ імовірна вартість удосконалень, тому що власники МСП часто не бачать зв'язку між нещасними випадками, поганим здоров'ям та відповідними витратами, з одного боку, та БЗР, продуктивністю праці та прибутком – з іншого;
- ▶ обмежений доступ до інформації і можливостей навчання.

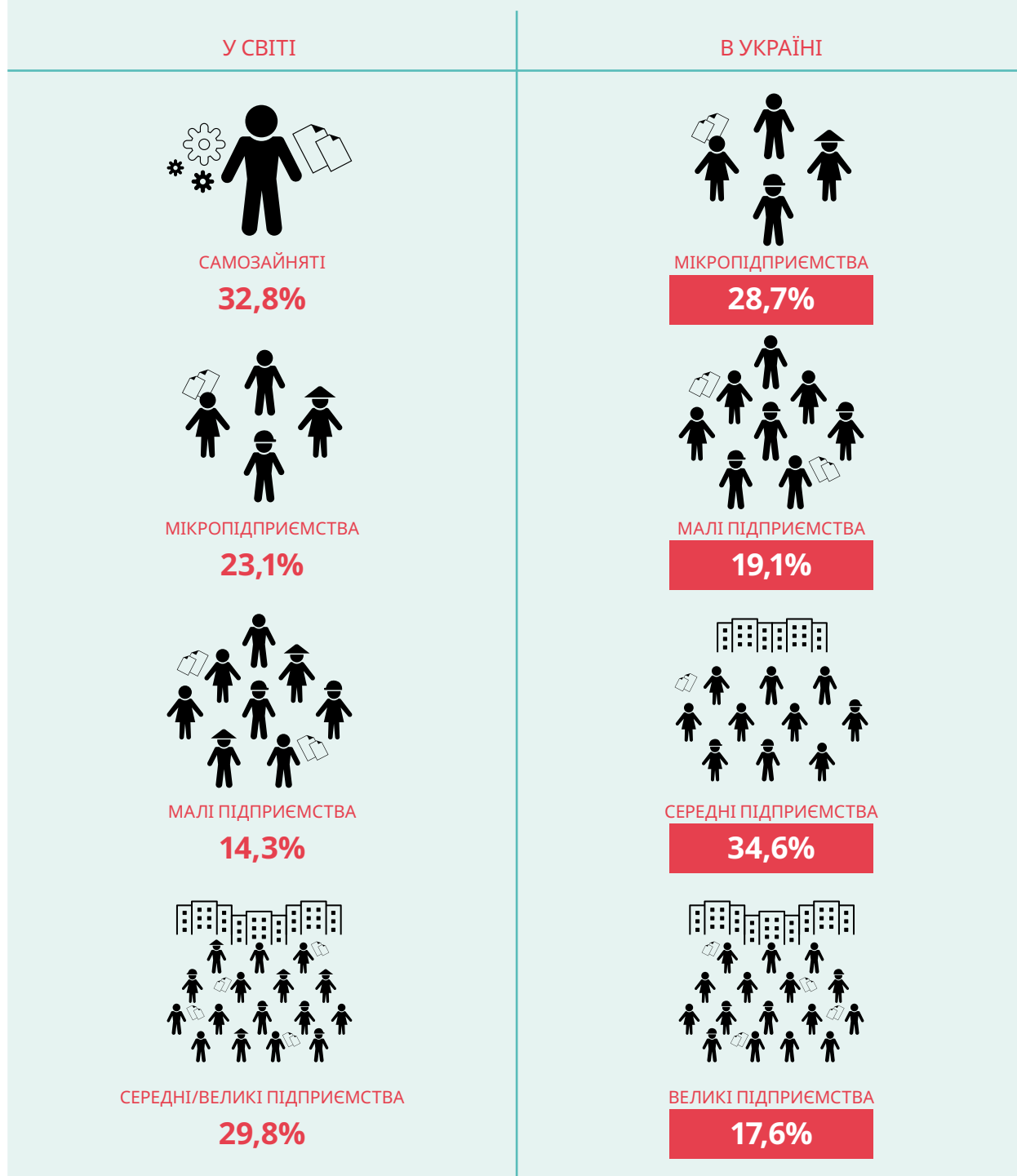
Певні галузі, наприклад будівництво, дрібні гірські розробки, лісова галузь, є особливо небезпечними через характер роботи, що за відсутності належних заходів з управління професійними ризиками тягне за собою професійний ризик таких подій, як падіння з висоти та падіння на потерпілого матеріалів, породи, ґрунту, дерев та інших предметів.

Інші галузі, які загалом вважаються менш небезпечними, наприклад легка та текстильна промисловість і виробництво готового одягу, потерпають від нещасних випадків на роботі (як-от пожежі та руйнування будівель) із наслідками, які погіршуються через неналежні шляхи евакуації та неефективне утримання. Хоча професійні ризики в залежності від конкретної галузі можуть бути різними, можна запропонувати комплексний підхід до покращення стану БЗР й адаптувати його до потреб конкретного підприємства.

Безперервний прогрес вимагає співробітництва між роботодавцями, керівниками, працівниками та їхніми представниками; інакше кажучи, «БЗР – справа кожного», а покращення БЗР має сенс з етичної, бізнесової та юридичної точок зору.

- ▶ **Це – потрібна справа.** Здоров'я та добробут людини цінуються в усіх культурах.
- ▶ **Це – розумна справа.** Дослідження показують, що компанії з найвищим рівнем БЗР і здоровою, захищеною та вмотивованою робочою силою є також найуспішнішими та найконкурентоздатнішими; доведено, що запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням є економічно ефективним.
- ▶ **Це – законна справа.** Законодавство більшості країн вимагає, щоб роботодавці створювали на кожному робочому місці безпечні та здорові умови праці. Додержання законів із БЗР запобігає застосуванню економічних та інших санкцій (штрафів і навіть тюремного ув'язнення) до роботодавців, їхніх представників і в деяких випадках до працівників. Оскільки найбільша частка зайнятих припадає на неформальний сектор і МСП (рис. 1), покращення БЗР у цих секторах дуже сильно підвищує ефективність поліпшення стану здоров'я населення певної країни, а отже, і всього світу.

► Рис. 1. Частка зайнятих у світі і в Україні, залежно від розміру підприємства

У світі 70% зайнятих – самозайняті працівники і ті, що працюють на мікро-, малих і середніх підприємствах.

Джерело: Small matters – Global evidence on contributions to employment by the self-employed, micro enterprises and SMEs, ILO, 2019 [Це не дрібниця. Факти щодо частки самозайнятих, мікропідприємств і МСП у глобальній зайнятості. МОП, 2019].

► 2. ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ З БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ

► БЕЗПЕКА НА РОБОТІ

Термін «на роботі» означає питання, пов'язані з виконанням трудових обов'язків та робочим процесом. «Безпека» – це стан, коли відсутні шкода, небезпека, травми або збитки.

► ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ

«Здоров'я» визначено в преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) як «стан повного фізичного, душевного та соціального добробуту, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів».

«Професійна медицина» – галузь медицини, що займається профілактикою та лікуванням професійних травм і захворювань. Вона визнана ВООЗ як дисципліна, тісно пов'язана з охороною громадського здоров'я та розвитком системи охорони здоров'я.

«Безпека та здоров'я на роботі» (БЗР) – це дисципліна, що займається запобіганням професійним травмам і професійним захворюванням, а також захистом і покращенням безпеки та здоров'я працівників. Вона спрямована на покращення умов праці і стану навколишнього середовища й охоплює багато профільних галузей (як-от професійна медицина, промислова гігієна, токсикологія, освіта, промислова безпека, ергономіка та психологія) і професій (як, наприклад, лікарі професійної медицини й відповідний сестринський персонал, спеціалісти з промислової гігієни та інспектори).

АБО:

«Безпека та здоров'я на роботі» (БЗР) – система заходів і засобів щодо запобігання та/або зменшення впливу на працівників небезпечних і шкідливих професійних факторів та професійних ризиків, спрямованих на збереження здоров'я, життя і працездатності працівників, що вживаються на всіх етапах робочого процесу, у т. ч. на етапі планування та проєктування.

І питання безпеки, і питання здоров'я мають враховуватися на кожному підприємстві.

► НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФАКТОР

«Небезпечний професійний фактор» – це фактор робочого середовища, вплив якого на працівника в певних умовах може призвести до травми, раптового погіршення здоров'я працівника або його смерті.

Це будь-що, здатне завдати шкоди здоров'ю людини. Здатність завдати шкоди є природною та незмінною ознакою небезпек.

Небезпечні фактори робочого середовища, вплив яких на працівника в певних умовах може призвести до травми, раптового погіршення здоров'я працівника або його смерті, присутні практично на кожному підприємстві та існують у багатьох формах, як-от:

- ▶ хімічні речовини (рис. 2);
- ▶ електроенергія;
- ▶ шум;
- ▶ вібрація;
- ▶ несприятливі погодні умови;
- ▶ розташування робочого місця на значній висоті відносно поверхні землі (рис. 3);
- ▶ неогорожені машини та механізми;
- ▶ рухомі елементи машин та механізмів;
- ▶ бактерії;
- ▶ віруси;
- ▶ напружена робота;
- ▶ незадовільна організація праці та робочих місць;
- ▶ недостатнє природне або технічне штучне освітлення в робочих приміщеннях тощо.

Щоб краще зрозуміти небезпечні фактори та їхній потенційний вплив, їх можна поділити на «фактори, що становлять загрозу життю і здоров'ю» та «фактори, небезпечні для здоров'я».

Фактори, що становлять загрозу життю працівників (і професійні ризики, що виникають через них), загалом легше виявляти, ніж фактори, небезпечні для здоров'я, а отже, простіше усувати. Високий рівень професійного ризику, що створює неогорожена, але небезпечна машина, наприклад штампувальний прес, і травми, яких вона може завдати, є очевидними для всіх, тоді як фактори, небезпечні для здоров'я, і професійні ризики, що їх вони тягнуть за собою, часто є менш очевидними.

Розлади здоров'я, що відбуваються в процесі роботи, можуть розвиватися непомітно, а в деяких випадках можуть проявлятися тільки на набагато пізнішому етапі життя³. Слід також брати до уваги наслідки багаторазової дії небезпечного фактора, часто в малих дозах, упродовж кількох тижнів, місяців або років. Наприклад:

- ▶ контакт із деякими хімічними пестицидами (наприклад, інсектицидами, фунгіцидами та гербіцидами) може призвести не тільки до отруєння (безпосередньої або «гострої» дії на здоров'я), а й до онкологічних захворювань, які можуть розвиватися впродовж багатьох років. Такі наслідки пов'язуються також із багатократною дією в малих дозах;

3 Час від контакту до виникнення мезотеліоми (раку, спричиненого дією азбесту, зазвичай пов'язаною з роботою) може бути тривалим, навіть кілька десятиріч. ("Malignant Mesothelioma Mortality – United States, 1999–2015", in Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR), Vol. 66(8), 3 March 2017, pp. 214–218; <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/66/wr/mm6608a3.htm>)

- ▶ контакт із пилом від сільськогосподарських рослин або тварин може призводити до астми, яка розвивається не відразу. Такий вплив також часто асоціюється з багаторазовим контактом і може спричиняти періодичні довготривалі напади астми;
- ▶ регулярне чи епізодичне носіння важких або незручних вантажів може призводити до постійного болю, фізичної непрацездатності або погіршення здоров'я в подальшому житті.

Стійка непрацездатність і хвороба вважаються «хронічними» розладами здоров'я, тобто їх неможливо повністю вилікувати або сприяти регресії.

▶ **Рис. 2. Небезпечні та шкідливі професійні фактори**

Зліва: працівник наповнює резервуар токсичними хімікатами.

Справа вгорі: оператор підземної шахти стоїть біля обладнання, яким він керує дистанційно, не зазнаючи впливу шуму, високої температури та пилу на робочому місці.

Справа внизу: технічна працівниця за роботою в лабораторії, де проводиться тестування на ВІЛ/СНІД.

Хімікати, шум, підвищена температура повітря, пил і віруси – усі вони є прикладами небезпечних професійних факторів.

Головними шляхами для дії небезпечних речовин, тобто способами, в які вони контактують з організмом або потрапляють до нього, є:

- ▶ вдихання речовин, як-от газів, азбестові волокна, деревний пил і цвіль, які можуть потрапляти до організму через дихання;
- ▶ дермальне поглинання через шкіру таких речовин, як розчинники, що можуть потрапляти до організму через шкіру;
- ▶ випадкове потрапляння всередину організму небезпечних речовин, як-от хімікати, які людина може проковтнути, якщо вони зберігаються в тарі без маркування.

▶ ФАКТОРИ, НЕБЕЗПЕЧНІ ДЛЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

В умовах запровадження нових технологій (наприклад, масштабної діджиталізації), глобальної конкурентоспроможності, коливання чисельності населення, зміни клімату і нових форм зайнятості й праці (наприклад, дистанційної роботи) зараз як ніколи важливо передбачати нові професійні ризики для безпеки та здоров'я на роботі, а також пов'язані з ними нещасні випадки й захворювання.

Психосоціальні професійні ризики заслуговують на особливу увагу й мають включатися до оцінювання професійних ризиків на рівні підприємства, оскільки поєднання нових методів роботи та економічної кризи посилює небезпеку стресу, насильства й домагань, пов'язаних із роботою.

Стрес, пов'язаний із роботою, виникає у випадку, коли вимоги робочого завдання не відповідають спроможності, ресурсам чи потребам працівників або де знання працівника чи здатність упоратися з роботою не відповідають очікуванням, установленим культурою відповідного підприємства. Деякі працівники (наприклад, ті, що працюють із населенням) можуть зазнавати сильнішого стресу, ніж інші. Стрес може проявлятися багатьма способами – від поганого самопочуття вранці до серйозних проблем, пов'язаних зі здоров'ям, як-от серцево-судинні захворювання, депресія, безсоння й навіть самогубство. Працівники можуть реагувати на стрес і застосуванням нездорових способів його подолання, як, наприклад, зловживання алкоголем, споживання наркотиків, нездорове харчування й недостатня фізична активність.

«*Насильство та домагання у сфері праці*» означають неприйнятну поведінку й практику або погрози такими діями, що спрямовані на заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди, призводять або можуть призвести до такої шкоди, як, наприклад, ґендерно зумовлене насильство та домагання. Подібні поведінка і практика впливають на психологічне, фізичне та сексуальне здоров'я людини, її гідність, сімейне та соціальне середовище.

«*ґендерно зумовлене насильство та домагання*» означають насильство та домагання, які спрямовані на людей через їхню стать чи ґендер або які несумірно сильно зачіпають осіб конкретної статі чи конкретного ґендера; це поняття включає сексуальні домагання. Оскільки таке насильство і такі домагання непропорційно сильно зачіпають жінок,

підприємства й роботодавці повинні вдаватися до інклюзивного підходу, спрямованого на усунення причин і факторів професійного ризику, зокрема ґендерних стереотипів⁴, дискримінації і нерівноправних ґендерно зумовлених відносин або ставлення, з метою припинення насильства та домагань на роботі.

Ці фактори не лише впливають на здоров'я, а й зачіпають багато аспектів діяльності підприємства, зокрема якість послуг, які воно надає, і його репутацію, організацію праці, трудові відносини та продуктивність праці. Отже, їм немає місця в розвитку сталих підприємств.

МОП визнає право кожного на працю, вільну від насильства й домагань, які можуть порушувати права людини або посягати на них і загрожувати принципу рівності можливостей. Насильство та домагання є неприйнятними й несумісними з гідною працею⁵. Підприємства мають сприяти запобіганню таким поведінці та практиці, створюючи робоче середовище, в якому співробітництво всіх сторін (не лише роботодавців, керівництва і працівників, а й підрядників, клієнтів та відвідувачів) забезпечує відсутність насильства й домагань.

► **ОБОВ'ЯЗКИ РОБОТОДАВЦЯ**

Роботодавець відповідно до законодавства України зобов'язаний забезпечити безпеку та охорону здоров'я на роботі всіх працівників.

Роботодавець під час здійснення аналізу трудової діяльності має в достатній мірі систематично виявляти й ідентифікувати небезпеки в робочих процесах, робочому приміщенні, інших робочих зонах і умовах праці. Якщо ці небезпеки не можна усунути, необхідно оцінювати їхнє значення з точки зору безпеки працівників і їхнього здоров'я. При цьому потрібно враховувати наступне:

- Небезпеку настання нещасного випадку та заподіяння шкоди здоров'ю;
- Виявлені нещасні випадки, професійні захворювання і хвороби, викликані умовами праці, а також небезпечні ситуації;
- Вік, стать, стаж роботи, професійний рівень та інші особисті характеристики працівника;
- Рівні трудового навантаження;
- Можливу небезпеку для репродуктивного здоров'я.

4 Ґендерні стереотипи – це упереджені уявлення, згідно з якими жінкам і чоловікам довільно встановлюються характеристики та ролі, що визначені та обмежені їхнім ґендером, наприклад: «жінці не слід бути пілотом» або «чоловіки не повинні займатися домашньою працею».

5 Див. ст. 16 Конвенції МОП 2019 р. про насильство та домагання (№ 190), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NOR_MLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C190

Фактори небезпеки, що виникають на роботі, необхідно виявляти й оцінювати на всіх робочих місцях, у тому числі в громадському і приватному секторах, незалежно від розміру підприємства і сфери діяльності. Способи й методи виявлення та оцінювання можна вибирати відповідно до особливостей робочого місця, при цьому мають враховуватися всі види робіт і всі фактори небезпеки. Якщо одноразового з'ясування недостатньо, виявлення небезпек має бути систематичним і безперервним. Якщо у фахівців підприємства недостатньо кваліфікації для виявлення факторів небезпеки й оцінювання професійних ризиків, необхідно залучати сторонніх фахівців.

Виявлені фактори небезпеки за можливості слід повністю усунути. Значення факторів небезпеки, що залишилися, необхідно визначити в межах оцінювання професійних ризиків.

Роботодавці мають проводити оцінювання професійних ризиків, беручи до уваги наявні взаємозв'язки між працівниками і роботами, що здійснюються на підприємстві, де вони працюють. Роботодавцям також необхідно інформувати орендарів приміщень та інших роботодавців або їхніх працівників, яких це стосується, про можливі професійні ризики й необхідні заходи захисту.

З результатів оцінювання мають розроблятися заходи щодо приведення значень факторів небезпеки, що залишилися, до таких рівнів, які б задовольняли мінімальним вимогам, встановленим законодавством, з тим, щоб здоров'я працівників піддавалося мінімальній небезпеці. Роботодавець повинен затвердити звіт із результатами оцінювання факторів небезпеки, що виявлені на робочих місцях. Роботодавець має бути здатний показати, що оцінювання професійних ризиків дійсно проведене. При цьому законодавством не визначено певної форми звіту. Результати оцінювання професійних ризиків оформлюються письмово або в електронному вигляді так, щоб можна було їх легко надати працівникам. Якщо професійні ризики оцінюють за допомогою певної методики (наприклад, методики Hazard Identification Studies (HAZID); Hazard and Operability Study (HAZOP); Failure Modes and Effects Analysis (FMEA); Fault Tree Analysis (FTA) та інші), то документація з оцінювання професійного ризику буде складатися із заповнених анкет. Звіт співробітника служби безпеки і здоров'я на роботі (БЗР) – це результати інструментальних замірів, проведених на робочих місцях, та інші звіти, що доповнюють документацію з оцінювання професійних ризиків.

Звіт про фактори небезпеки повинен оновлюватися й коригуватися при зміні умов праці і має відображати їхній справжній стан.

Виявлення факторів небезпеки не обмежується лише роботою з їхнього оцінювання. Роботодавець зобов'язаний постійно контролювати стан робочого середовища, стан здоров'я працівників, безпеку трудового процесу і вдаватися до відповідних заходів для виявлення та запобігання нещасним випадкам, несприятливим впливам на здоров'я та небезпечним ситуаціям. За допомогою безперервного і систематичного контролю можна створити безпечні й здорові умови і виявити раніше приховані небезпеки й недоліки в організації системи БЗР.

► ЗАВДАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА ПІДПРИЄМСТВІ

Роботодавець зобов'язаний організовувати відповідну систему заходів із питань безпеки та здоров'я на роботі для своїх працівників. Метою служби безпеки та здоров'я на роботі є створення здорового та безпечного робочого середовища, в якому колектив міг би ефективно працювати, попередження захворювань і нещасних випадків, пов'язаних із роботою, підтримка і зміцнення здоров'я та працездатності працівників. Одним із завдань служб безпеки та здоров'я на роботі є виявлення, оцінювання та контроль небезпек, що виникають в процесі роботи, за допомогою систематичних відвідувань робочих місць, з'ясування умов праці та інших заходів.

Організація служби БЗР є частиною діяльності підприємства щодо здійснення захисних і запобіжних заходів на підприємстві. Служба БЗР має цілковиту професійну незалежність від роботодавця, працівників та їхніх представників, головним чином при оцінюванні впливу на здоров'я небезпечних і шкідливих факторів на роботі та у виборі й плануванні заходів щодо поліпшення умов праці.

Звіти служби БЗР про стан робочих місць і власні оцінювання професійних ризиків, виконані підприємством, є паралельними й доповнюють один одного. Оцінювання професійних ризиків це відповідальність роботодавця. І у служби БЗР, і в роботодавців один об'єкт і одна мета: підтримка й покращення безпеки праці. Вихідним пунктом в оцінюванні професійних ризиків є відповідальність роботодавця щодо повного виявлення всіх факторів небезпеки для працівників. Оцінювання професійних ризиків і звіти щодо робочих місць може використовувати кожна зі сторін, доповнюючи його своїми даними та враховуючи матеріали іншої сторони.

► ПРОФЕСІЙНИЙ РИЗИК

«Професійний ризик» – це поєднання ймовірності (високої чи низької вірогідності) того, що небезпечний фактор дійсно призведе до травми чи захворювання, разом із показником можливої тяжкості шкоди.

Професійний ризик = імовірність шкоди × тяжкість шкоди

Професійний ризик настання певної події (травмування, груповий нещасний випадок, смертельний випадок, інцидент, аварія тощо) на роботі переважно залежить від організації і функціонування системи управління безпекою та здоров'ям на роботі, яка включає належний технічний рівень засобів виробництва (машини, устаткування, обладнання, транспортні засоби тощо) та достатній рівень знань законодавчих і нормативно-правових актів із БЗР, а також безпечного використання обладнання та/або керування транспортними засобами.

За офіційною статистикою Держпраці, протягом останнього десятиліття частка нещасних випадків, що сталися під час ДТП, складає близько 30% від загальної кількості загиблих працівників на виробництвах України. Найбільшу частку випадків на роботі, що сталися під час ДТП, зареєстровано у 2017 році (36%).

У таблиці 1 представлено кількість загиблих у ДТП в Україні та в окремих країнах ЄС.

► Таблиця 1. Кількість загиблих у ДТП у деяких країнах Європи

	Населення, млн осіб	Загинуло	Загинуло на 1 млн осіб	Кількість авто на 1 тис. осіб	Кількість авто, млн	Загинуло на 1 млн авто
Україна	42	3410	81,2	202	6,9	494,2
Німеччина	83	3206	38,8	555	45,8	70,0
Велика Британія	66	1772	27,1	469	30,8	108,6
Франція	67	3477	52,0	479	32,0	80,8
Італія	61	3283	54,2	625	37,8	86,8
Іспанія	47	1810	39,0	492	22,8	79,0
Польща	38	3026	79,7	571	21,6	140,0

Джерела: data.oecd.org, wikipedia.org, eurostat.ec.europa.eu, ec.europa.eu

Аналізуючи дані, що зазначені у Таблиці 1, можна дійти висновку, що, незважаючи на найменшу кількість транспортних засобів у абсолютному вираженні, в Україні кількість загиблих на 1 мільйон осіб і на 1 мільйон авто є вищою у порівнянні з країнами Європейського Союзу.

► Рис. 3. Контакт із небезпечними факторами

Малярі працюють без робочого настилу, спеціального захисного огороження, засобів індивідуального захисту чи страхувальних засобів, Антананаріву (Мадагаскар), 2017 рік.

Ці працівники можуть упасти з висоти, отже, вони ризикують отримати серйозні травми чи загинути.

Крім того, падіння людей і предметів (наприклад, драбини, відра з фарбою чи інструментів) може заподіяти шкоду перехожим або колегам цих працівників.

Під час роботи на висоті слід також враховувати погодні умови, тому що екстремальні температури і вологість (як-от вологі, слизькі поверхні) можуть в рази збільшити небезпечність цієї діяльності.

Обґрунтованою вважається модель управління професійними ризиками при збалансованих витратах на створення дієвої системи безпеки за рахунок управління, оцінювання та мінімізації ризиків настання нещасних випадків на роботі, а також підвищення економічного ефекту від здійснення господарської діяльності. Управління професійними ризиками – це постійний процес, який передбачає регулярний аналіз, моніторинг і контроль професійних ризиків, зокрема виявлення небезпек, їхній аналіз, розроблення матриці та оцінювання професійних ризиків, а також здійснення найбільш адекватних запобіжних і захисних заходів для усунення чи мінімізації професійних ризиків.

► МАТРИЦІ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Матриці професійних ризиків – це таблиці, що використовуються для оцінювання наявних професійних ризиків за ймовірністю (вірогідністю, можливістю) їхнього настання і тяжкістю наслідків (шкоди для безпеки чи здоров'я). Це один з інструментів, що використовується для розрахунку професійних ризиків.

► ЯК КОРИСТУВАТИСЯ МАТРИЦЕЮ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Для того щоб оцінити рівень професійного ризику, виберіть у наведеній нижче таблиці його ймовірність (вертикальний стовпчик) і тяжкість наслідків (горизонтальні рядки). Рівень професійного ризику є зоною накладання цих двох факторів: професійний ризик = ймовірність x тяжкість.

Наприклад, якщо на підприємстві зберігаються займисті матеріали, з якими поводяться без застосування запобіжних заходів, це означало б, що пожежа є «ймовірною», а її очікувана тяжкість – «дуже високою». Отже, цей професійний ризик класифікується як «високий» і віднесений до червоної зони, тому потрібні негайні дії для його запобігання.

Іншим прикладом може бути робоча ситуація, аналогічна наведеній на рис. 3, коли працівники виконують малярні роботи без ЗІЗ, на різних висотах та/або поверхнях. Таким чином, чим вище розташоване робоче місце працівника, тим потенційна тяжкість або наслідки події будуть вищими.

► ПРИКЛАД МАТРИЦІ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Ймовірність (вірогідність) настання події	Потенційна тяжкість або наслідки події		
	Незначна	Помірна	Дуже висока
Малоймовірна	Низький ризик	Низький ризик	Середній ризик
Ймовірна	Низький ризик	Середній ризик	Високий ризик
Дуже ймовірна	Середній ризик	Високий ризик	Високий ризик

За допомогою матриць професійних ризиків можна також оцінювати залишковий професійний ризик (професійний ризик, що залишається попри запроваджені запобіжні заходи).

Професійні ризики, що потрапляють до червоної зони, мають найвищий пріоритет, і займатися ними слід у першу чергу, тому що ймовірність їхнього настання є найвищою, а потенційні наслідки в плані шкоди для безпеки та/або здоров'я можуть бути дуже серйозними.

Доречно визначити, що саме ми маємо на увазі під кожним рівнем тяжкості, ймовірності та професійного ризику. Це – матриця 3x3; інакше кажучи, для кожного з цих трьох факторів передбачено три рівні.

Для *ймовірності* (вірогідності) настання події:

- ▶ 1) **подія малої ймовірності:** вірогідність заподіяння комусь шкоди за наявних обставин є вкрай низькою;
- ▶ 2) **подія ймовірна:** висока ймовірність того, що особа, яка працює за наявних обставин, отримає травму чи захворіє;
- ▶ 3) **подія дуже ймовірна:** робочі ситуації, коли за наявних обставин хтось майже напевно отримає травму чи захворіє.

Для *тяжкості* шкоди:

- ▶ 1) **незначна:** травма чи хвороба, що вимагає щонайбільше незначної першої допомоги. Через таку шкоду особа не виходить на роботу максимум два дні (якщо взагалі таке має місце);
- ▶ 2) **помірна:** серйозніша травма чи хвороба, що спричиняє тимчасову непрацездатність, від якої особа може відновитися (наприклад, перелом руки або незначна тріщина кістки). Така травма чи хвороба призводить до відсутності особи на роботі й поганого самопочуття протягом значного періоду часу;
- ▶ 3) **дуже висока:** потенційна смерть або тяжка травма чи хвороба з довготривалими або незворотними наслідками (наприклад, ампутацією або втратою слуху внаслідок шуму). Такі події зазвичай називають «травмами, що змінюють життя».

Три рівні професійного ризику відображені у матриці як перетин між рівнем шкоди та ймовірності її заподіяння:

- ▶ 1) **низький професійний ризик:** незначний професійний ризик легкої травми або хвороби;
- ▶ 2) **середній професійний ризик:** тяжкість травми чи погіршення здоров'я є значними або підвищується ймовірність шкоди, навіть якщо сама шкода може бути менш серйозною;
- ▶ 3) **високий професійний ризик:** імовірно або дуже ймовірно, що матиме місце помірна або серйозна травма чи хвороба або смерть.

Загалом високі та середні професійні ризики є неприйнятними і вимагають якомога скорішого вжиття коригувальних заходів, у тому числі надання інформації і проведення навчання.

Низькі професійні ризики можуть не мати пріоритетного значення, але також розглядаються на предмет якомога скорішого вжиття коригувальних заходів, навіть якщо здійснюються кроки з виправлення тих ситуацій, де професійний ризик є вищим.

Хоча матриці професійних ризиків широко використовуються в низці ситуацій (наприклад, на підприємствах, у дослідженнях із питань зміни клімату й безпеки), для них характерними є значні недоліки. Різні особи можуть по-різному оцінювати один і той самий професійний ризик, тому що не всі однаково сприймають його ймовірність та/або серйозність. Зважаючи на це, необхідно надати чіткий опис кожного фактора (ймовірність, тяжкість і рівень професійного ризику).

За умови належного використання матриці професійних ризиків можуть бути практичними й легкими в застосуванні. Як і всі кроки цього процесу, оцінювання професійних ризиків не однією-двома особами, а групою може забезпечити збалансованіші результати завдяки обговоренню будь-яких спірних питань.

► НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФАКТОР У ПОРІВНЯННІ З ПРОФЕСІЙНИМ РИЗИКОМ

Небезпечні та шкідливі професійні фактори і професійні ризики – це різні поняття, і нерозуміння різниці між ними може призвести до плутанини. Важливо пам'ятати, що небезпечні фактори пов'язані з конкретною речовиною чи конкретним процесом, тоді як професійні ризики обумовлюються ймовірністю ушкодження і тяжкістю потенційних наслідків. Рівень професійного ризику коливається відповідно до заходів, застосованих для зменшення цього професійного ризику.

Наприклад, пестициди є токсичними, отже, небезпечними, і їхнє розпилення може створювати серйозні професійні ризики для здоров'я фермерів або працівників ферм. Проте якщо належним чином контролювати застосування пестицидів, ці професійні ризики можна зменшити до прийнятних рівнів. Інакше кажучи, один і той самий небезпечний фактор може створювати різні рівні професійного ризику.

Під час перебування працівників у автомобілі в якості водія або пасажира основним небезпечним фактором, що діє на людей, буде сам автомобіль, а також зустрічні автомобілі та інші перешкоди на дорозі (ями, стовпи, паркани тощо). Разом із цим потенційна тяжкість або наслідки події будуть тим вищими, чим вищою буде швидкість руху автомобіля, а ймовірність настання події залежатиме від технічного стану транспортного засобу, уважності і кваліфікації учасників дорожнього руху та щільності потоку руху.

Прикладом може також бути робота з електричним устаткуванням. Небезпечним фактором є підвищене значення напруги в електричному ланцюзі, замикання якого може статися через тіло людини. Але за умови дотримання працівниками вимог НПАОП і належного використання необхідних засобів індивідуального та колективного захисту цей фактор матиме мінімальні значення.

«Прийнятний професійний ризик» – це ступінь, до якого особа, організація чи суспільство готові сприймати фактор, що потенційно може призвести до хвороби або травми (чи то фізичної, чи то психологічної). Прийнятність професійного ризику – складне питання, тому що у різних людей і суспільств різне уявлення про те, що є прийнятним. Ураховуються технічні, етичні, політичні та економічні (яку цінність має життя або здоров'я) й навіть психосоціальні міркування.

Приймаючи рішення щодо прийнятності професійного ризику, важливо брати до уваги ґендер, вік і здоров'я, кваліфікацію та стаж роботи працівників, для яких проводиться відповідне оцінювання, і враховувати їхній вплив.

- **Рис. 4. Один і той самий небезпечний фактор (наприклад, вентилятор без захисної решітки) в одній робочій зоні, але розташований у різних місцях обумовлює різні рівні професійного ризику**

Зліва: вентилятор без захисної решітки, що стоїть на столі, становить очевидний професійний ризик.

Справа: встановлення вентилятора на книжкову полицю зменшує цей професійний ризик.

► НЕЩАСНІ ВИПАДКИ НА РОБОТІ

Нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного чи шкідливого професійного фактора, що стався в процесі або у зв'язку з виконанням працівником роботи, внаслідок чого заподіяно будь-яку шкоду його здоров'ю або настала смерть.

Як і інші небажані події, нещасні випадки на роботі зазвичай спричиняються різними факторами – одні з них є очевидними, інші ж мають причинно-наслідковий зв'язок, що призводить до нещасного випадку.

► **Рис. 5. Нещасний випадок на роботі**

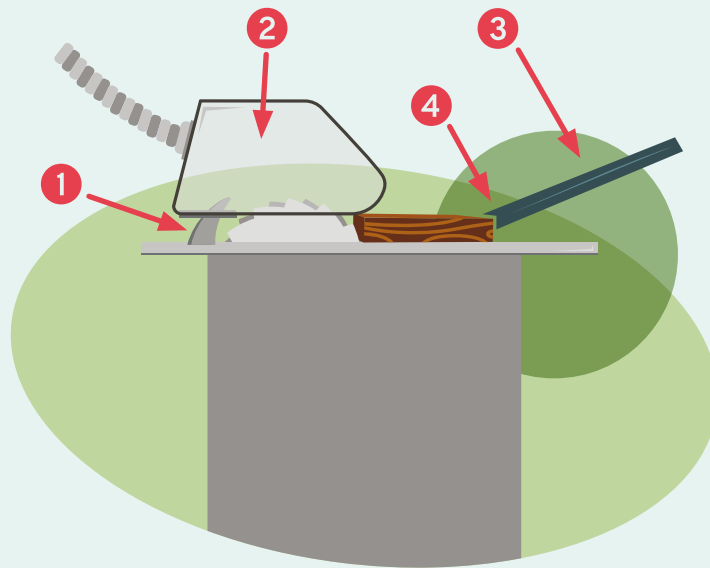
ЦИРКУЛЯРНІ ВЕРСТАТИ

Циркулярні пилки повинні мати нижче наведені елементи.

Запобіжний клин **1**.

Верхній захист, який можна опустити якомога ближче до заготовки **2**. Ці елементи перешкоджають викиданню деревини у вашому напрямку і не дозволяють вам торкнутися полотна циркулярної пилки під час її використання.

Щоб унеможливити порізи під час експлуатації циркулярної пилки, тримайте руки подалі від її полотна. Якщо вам необхідно наблизитися до полотна менш ніж на 30 см, використовуйте штовхач **3** завдовжки мінімум 45 см, який має трикутний паз на кінці **4**. Завдяки цьому ваша рука знаходитиметься далеко від полотна, що обертається.

Молодий верстатник отримав травму через те що торкнувся рукою незахищеного полотна циркулярного верстата.

Загалом, на можливість настання нещасних випадків на роботі впливають чимало факторів, зокрема вік, досвід роботи, рівень підготовки, професійний стрес, втома, ритм роботи, машини без захисних елементів, небезпечні робочі процедури, стан нагляду й управління БЗР.

Обставини, за яких нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння) визнаються пов'язаними з роботою, у тому числі є:

- ▶ проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству (установі, організації), або на іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору з іншим підприємством (установою, організацією);
- ▶ використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства (установи, організації) з дозволу або за письмовим дорученням роботодавця (безпосереднього керівника робіт);
- ▶ прямування до об'єкта (між об'єктами) обслуговування за затвердженим маршрутом або до будь-якого об'єкта за дорученням роботодавця.

▶ ПРОФЕСІЙНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ

Термін «професійне захворювання» означає будь-яке захворювання, отримане в результаті впливу факторів професійного ризику, що виникають у зв'язку з трудовою діяльністю, наприклад: втрата слуху, спричинена шумом; силікоз (захворювання легень, спричинене вдиханням пилу, який містить вільний кристалевий діоксид силіцію); астма (через контакт із деревним пилом або хімічними речовинами); захворювання опорно-рухового апарату (викликані одноманітною напруженою працею).

Важливо зауважити, що робота може впливати й на непрофесійні захворювання: наприклад, високий тиск може підвищуватися через стрес, пов'язаний із роботою.

▶ Рис. 6. Кількість померлих у світі внаслідок професійних захворювань і нещасних випадків на роботі (на день)

Більшість смертей, спричинених небезпечними та шкідливими для здоров'я умовами праці, є результатом професійних захворювань. Безпечні і здорові умови праці можуть запобігти професійним захворюванням і нещасним випадкам на роботі.

► НЕБЕЗПЕЧНІ ПОДІЇ

«Небезпека» – потенційна властивість, притаманна об'єкту, діяльності, робочому обладнанню або факторам робочого середовища, що може спричинити шкоду здоров'ю або життю працівника.

► АВАРІЙНІ СИТУАЦІЇ

«Аварійні ситуації» – це інциденти, не визначені в національних законах і нормативних актах, які не призвели до травми або пошкодження майна, але можливість травми існувала. Інакше кажучи, це інциденти, які могли б заподіяти шкоду працівникам або населенню (наприклад, падіння цеглини з риштувань, яка нікого не вдарила).

Нещасні випадки, захворювання та аварійні ситуації мають розслідуватися й аналізуватися з метою:

- встановити, чому вони трапилися;
- визначити запобіжні заходи, потрібні для запобігання їхньому повторенню;
- запобігти будь-яким травмам або втраті працездатності в майбутньому;
- зібрати та зберегти докази для подання претензій.

► Рис. 7. Аварійні ситуації

На кожний нещасний випадок зі смертельним або тяжким наслідком припадало 400 аварійних ситуацій, з яких можна було б отримати відповідні уроки, запобігши таким чином смертельним або тяжким травмам у майбутньому.

Збирання інформації про аварійні ситуації й небезпечні події (інциденти) може бути корисним для запобігання нещасним випадкам на роботі й професійним захворюванням, тому ці інциденти слід розслідувати, щоб відповісти на нижченаведені запитання:

- ▶ **Хто** отримав травму, постраждав внаслідок погіршення здоров'я або іншим чином мав відношення до події, що розслідується?
- ▶ **Де** трапився інцидент?
- ▶ **Коли** трапився інцидент?
- ▶ **Що** трапилося під час інциденту?
- ▶ **Як** трапився інцидент?
- ▶ **Чому** трапився інцидент?

Роботодавцям необхідно документально фіксувати інформацію не тільки про нещасні випадки на роботі й професійні захворювання, а й про небезпечні події та аварійні ситуації. Повідомляти про них компетентні органи зазвичай є вимогою законодавства. Такий звіт має містити найважливішу інформацію про те, як саме особа отримала травму чи захворіла, з тим, щоб можна було проаналізувати таку подію чи ситуацію, зрозуміти її обставини і вжити необхідних заходів для запобігання її повторенню.

Роботодавці мають зробити так, щоб працівники розуміли свій обов'язок повідомляти своїх безпосередніх керівників про будь-яку небезпечну ситуацію або відхилення від норми, виявлені в робочій зоні. Працівники та їхні представники мають отримувати інформацію про всі зареєстровані випадки та обставини, в яких вони сталися, щоб мати можливість допомогти поліпшити умови праці. Ця інформація є цінною не лише для запобігання, а й для збирання статистичних даних і проведення досліджень.

Важливо, щоб підприємства відмовлялися від практики покарання за повідомлення про інциденти, тому що інакше про них не будуть повідомляти, у результаті чого можуть траплятися нещасні випадки в майбутньому. Наявність спеціальної форми, в якій фіксуються інциденти, полегшує здійснення коригувальних заходів. Зразок простої форми повідомлення про інциденти наведено в Додатку І.

Пам'ятайте: нещасні випадки на роботі, професійні захворювання та інші небажані події можна попередити!

▶ КУЛЬТУРА ПРОФІЛАКТИКИ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ

Важливо пам'ятати, що нещасні випадки на роботі та професійні захворювання не впливають на всіх працівників однаково.

Особливо вразливими для професійних травм і захворювань є молоді працівники (віком 15–24 роки), жінки та працівники-мігранти, особливо якщо вони працюють у небезпечних галузях, як-от будівництво та сільське господарство, а також у нестабільних умовах, наприклад у неформальній економіці. Необхідно враховувати різні потреби робочої сили, щоб забезпечити безпеку та здоров'я для всіх.

► Рис. 8. Інформація про вразливих працівників

► УВАГА ДО НАЙУРАЗЛИВІШИХ ПРАЦІВНИКІВ

Програма «Безпека та здоров'я для всіх» (Safety + Health for All) розробляє заходи з вирішення проблем БЗР для певних категорій працівників, а саме:

- працівників небезпечних галузей, як-от будівництво й сільське господарство;
- працівників малих і середніх підприємств;
- працівників, які непропорційно сильно вразливі до травм і захворювань, зокрема неформальних працівників та працівників-мігрантів, жінок та молодих працівників (віком 15–24 роки).

► БУДІВНИЦТВО ТА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Будівництво та сільське господарство – дві з найбільших і найнебезпечніших галузей у світі. Щороку помирає щонайменше 60 тис. працівників на будівництві та 170 тис. сільсько-господарських працівників. Працівники цих галузей найбільше потерпають від зміни клімату й пов'язаного з ним теплового стресу.

Відсоток робочих годин, які до 2030 року будуть втрачені через тепловий стрес, за видами діяльності:

- 60%** – сільське господарство;
- 19%** – будівництво;
- 21%** – інші види діяльності.

► МОЛОДІ ПРАЦІВНИКИ

Серед працівників віком від 15 до 24 років спостерігається найвищий рівень професійного травматизму.

У ЄС поширеність не смертельних травм серед них є на 40% вищою, ніж серед працівників старшого віку.

► ВІРОГІДНІСТЬ ЗАЙНЯТОСТІ ЖІНОК Є НА 26% МЕНШОЮ, НІЖ ЧОЛОВІКІВ

Жінки часто зайняті на найменш оплачуваних роботах і працюють на тимчасових робочих місцях або сезонно. Ненадійний характер роботи багатьох жінок робить їх особливо вразливими до сексуальних домагань і насильства.

► ПРАЦІВНИКИ-МІГРАНТИ

За 2013–2017 роки 164 мільйони осіб мігрували в пошуках роботи.

Більшість мігрантів зайняті на брудних, небезпечних і принизливих роботах, часто в неформальних та/або нерегульованих галузях, як-от сільське господарство, будівництво чи домашня праця, де трудових прав не дотримуються, а заходи із захисту практично не вживаються.

► ПРАЦІВНИКИ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Понад 60% зайнятого населення світу працює в неформальній економіці.

Працівники неформальної економіки часто працюють на найнебезпечніших роботах, у найнебезпечніших умовах і обставинах у всіх галузях економіки, зокрема в будівництві та сільському господарстві.

► ТІЛЬКИ 9% ВСІХ МСП І МІКРОПІДПРИЄМСТВ

світу діють у формальній економіці.

► Вагітні працівниці та працівниці, які годують грудьми

У багатьох країнах запроваджені юридичні заходи для захисту вагітних жінок і жінок, які годують грудьми, від професійних ризиків, пов'язаних із роботою, зокрема встановлено вимогу про ідентифікацію небезпечних речовин і заборонено їхнє використання. Якщо існує значний професійний ризик, законодавство часто вимагає від роботодавців зменшувати такі професійні ризики шляхом переведення жінки на іншу роботу або надання їй права на дострокову декретну відпустку.

Усі форми дискримінації щодо вагітних працівниць і працівниць, які годують грудьми, слід заборонити.

Охорона здоров'я матерів передбачена Ціллю сталого розвитку 3 «Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку».

► ЗАПОБІГАННЯ⁶

«Запобігання» означає недопущення настання певної події.

Дедалі більше країн зараз віддають перевагу БЗР і запобіганню нещасним випадкам і погіршенню стану здоров'я, а не реагуванню на ці події за фактом. Найважливішим, імовірно, є те, що ще більше зацікавлених суб'єктів – урядів, роботодавців, працівників тощо – нині погоджуються з тим, що тягар нещасних випадків на роботі й погіршення стану здоров'я є набагато важчим, ніж вважалося раніше. Тепер визнано, що нещасні випадки на роботі та професійні захворювання сильно впливають на продуктивність, конкурентоспроможність і репутацію підприємств, а також на джерела засобів до існування людей та їхніх сімей. Більше того, нещасні випадки на роботі й погіршення стану здоров'я спричиняють надзвичайне гуманітарне та економічне навантаження на країну, зашкоджуючи її репутації як надійного ділового партнера й підриваючи процес сталого економічного зростання. Коротко кажучи, запобігання окуповується.

У Конвенції МОП 2006 року про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі (№ 187)⁷, національна культура профілактики в галузі безпеки та здоров'я визначена як культура, «в якій право на безпечне та здорове робоче середовище дотримується на всіх рівнях, де уряди, роботодавці й працівники беруть активну участь у забезпеченні безпечного та здорового робочого середовища за допомогою системи встановлених прав, відповідальності та обов'язків і де принципам профілактики надається найвищий пріоритет».

⁶ Економічна ефективність запобігання продемонстрована низкою досліджень, наприклад Lahiri S et al., "The Cost Effectiveness of Occupational Health Interventions: Prevention of Silicosis", in American Journal of Industrial Medicine, Vol. 48(6), December 2005, pp. 503–514, препринт доступний за посиланням https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/global/8silicosis.pdf

⁷ МОП, Конвенція 2006 р. про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі (№ 187), ст. 1(d). Доступна за посиланням https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/genericdocument/wcms_752043.pdf

Підсумуємо: контакт із небезпечними факторами на роботі може спричиняти нещасні випадки та погіршення стану здоров'я або професійні захворювання. БЗР – це дисципліна, що передбачає профілактику, прогнозування та контроль чи мінімізацію професійних ризиків, зокрема психосоціальних, шляхом підтримання й покращення рівня безпеки та здоров'я працівників і безпечного та здорового робочого середовища.

► 3. ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Роботодавці МСП і працівники мають спільно діяти задля покращення стану БЗР. Професійний травматизм і погіршення стану здоров'я можуть руйнувати життя і негативно позначатися на продуктивності, при цьому малі підприємства є особливо вразливими до впливу нещасних випадків на роботі та професійних захворювань.

Щоб забезпечити безпечні та здорові умови праці, сприяти продуктивності праці та конкурентоспроможності, підприємства можуть здійснити низку відповідних кроків, зокрема запровадити політику в сфері безпеки та здоров'я на роботі, створити комітети з БЗР, запровадити відповідні програми навчання та провести оцінювання професійних ризиків. Це все є ключем до управління професійними ризиками на рівні підприємства.

Термін «оцінювання професійних ризиків» означає систематичний та безперервний процес вивчення всіх аспектів, пов'язаних із роботою, з метою визначення професійних небезпек, їхнього аналізу (як якісного, так і кількісного), оцінювання впливу професійних ризиків на безпеку та здоров'я працівників на роботі (далі – ОПР). ОПР дає роботодавцям змогу встановити, чи є прийнятними запобіжні заходи професійних ризиків, що вони їх запровадили, або ж слід активізувати зусилля для зменшення професійного ризику до прийнятного рівня як для працівників, так і для населення в цілому. Мета – запобігти травмам та хворобам.

Підсумок оцінювання професійних ризиків має допомогти роботодавцям визначити, які заходи для запобігання професійним ризикам є найдоречнішими. Працівники та інші особи (зокрема відвідувачі) мають право бути захищеними від потенційної шкоди, спричиненої діяльністю роботодавця. Законодавчі та нормативно-правові акти з БЗР можуть не вимагати від роботодавців усунення професійного ризику, але зобов'язують їх зменшити цей професійний ризик, наскільки це є можливим⁸, для того, щоб захистити безпеку та здоров'я у робочих зонах.

Оцінювання професійних ризиків – цінний інструмент, який дає роботодавцям змогу діяти на випередження, виявляти небезпечні фактори і вживати заходів для усунення проблем до того, як ці проблеми призведуть до нещасного випадку або погіршення стану здоров'я. Іншими словами, оцінювання професійних ризиків може допомогти зробити робочі зони безпечнішими, здоровішими та продуктивнішими.

⁸ Див. ст. 16 Конвенції МОП 1981 р. про безпеку та здоров'я на роботі (№ 155). Текст доступний за посиланням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text

Таке оцінювання не повинно бути складною процедурою, тому що роботодавці та працівники знають свої робочі зони, і оцінювання є корисним для сприяння їм у знайденні економічно ефективних, практичних способів контролювання професійних ризиків на роботі. Ще одна перевага полягає в тому, що оцінювання професійних ризиків може охоплювати професійні ризики будь-яких типів, зокрема й психосоціальний професійний ризик (професійний стрес).

У більшості країн відповідальність за оцінювання професійних ризиків лежить на роботодавцях, які можуть призначити для виконання цього завдання одну або кілька компетентних осіб. Ці призначені особи повинні добре знати відповідні робочі зони та робочі процеси, знати, де знайти приклади належної практики і як їх використовувати, а також мати підтримку у формі повноважень, наданих роботодавцем. Вони, крім того, мають бути здатними виявляти небезпечні фактори і визначати рівні професійного ризику, розуміти, які засоби контролю професійних ризиків є необхідними і як застосувати їх на практиці, а також мати повноваження на такі дії.

Якщо таких фахівців на підприємстві немає, то провести оцінювання професійних ризиків можуть компетентні сторонні спеціалісти. У такому випадку роботодавець повинен перевірити, чи знайомі вони з конкретними видами трудової діяльності й чи достатній у них рівень знань і кваліфікації.

Оцінювання професійних ризиків на МСП зазвичай не обов'язково мають проводити фахівці у галузі безпеки та здоров'я на роботі, проте особи, відібрані для її проведення, повинні:

- ▶ розуміти загальний підхід до оцінювання професійних ризиків;
- ▶ бути спроможними застосовувати цей підхід до робочих зон і дорученого завдання. Це може вимагати:
 - ▶ визначення проблем щодо безпеки та здоров'я;
 - ▶ оцінювання потреби в діях і встановлення відповідних пріоритетів;
 - ▶ формування можливих варіантів усунення чи зменшення професійних ризиків, роз'яснення відносних переваг цих варіантів і оцінювання їхньої ефективності;
 - ▶ заохочення і висвітлення вдосконалень у галузі безпеки та здоров'я, а також прикладів передової світової практики;
- ▶ бути здатними виявити ситуації, в яких вони не можуть адекватно оцінити професійний ризик, з метою подальшого звернення за допомогою.

Співробітництво з працівниками має вирішальне значення, оскільки їхні спостереження впливають із безпосереднього досвіду. Вони повинні пройти базову підготовку з питань ОПР для того, щоб їм були зрозумілі відповідні поняття й заходи.

Інспекційні відвідування суб'єктів господарювання можна порівняти з «моментальними знімками» цих підприємств, тоді як оцінювання професійних ризиків є неперервним (постійним) процесом і може здійснюватися на різних рівнях:

- ▶ для всього підприємства в цілому (з охопленням усіх видів діяльності, процесів і працівників);
- ▶ для підрозділу підприємства (наприклад, механічної ремонтної майстерні з конкретною групою працівників);
- ▶ для небезпечного виду діяльності або процесу (наприклад, щодо проблем з обробкою важких вантажів);
- ▶ для конкретного робочого місця виконання робіт із підвищеною небезпекою.

▶ 3.1. 5 КРОКІВ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Практичний метод оцінювання професійних ризиків полягає у здійсненні наведених нижче п'яти кроків:

У Додатку II наведено шаблон, що допоможе вести протокол оцінювання професійних ризиків.

КРОК 1. ВИЯВИТИ НЕБЕЗПЕЧНІ ТА ШКІДЛИВІ ФАКТОРИ І ПРИЧИНИ ЇХНЬОЇ ПРИСУТНОСТІ

Відповідно до плану заходів із виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, і Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку, планується максимально наблизити національну систему запобігання професійним ризикам до норм ЄС шляхом впровадження на законодавчому рівні ризикоорієнтованого підходу у сфері організації безпеки та здоров'я працівників та імплементації положень Директиви Ради 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі.

Оцінювання професійних ризиків починається з виявлення небезпечних факторів у робочій зоні (не лише тих, що виникають через трудову діяльність, а й таких, як планування приміщення). Мета цього кроку – виявити все, що може заподіяти шкоду людям, які перебувають на підприємстві. Якщо небезпечний фактор не виявлено, його неможливо контролювати, тому вкрай важливо, щоб цей крок був всеохоплюючим.

Тим, хто працює у певному місці щодня, легко не помітити небезпечні фактори. Ось деякі поради для виявлення факторів, які мають значення. Роботодавець, призначений працівник або стороння служба повинні:

- ▶ обійти робочу зону і знайти все, що за обґрунтованим припущенням може завдати шкоди;
- ▶ встановити, які види робіт і робочі процеси є найнебезпечнішими/найризикованішими і де вони виконуються. Може бути корисним скласти контрольний перелік; у будь-якому випадку важливо робити нотатки, які використовуватимуться під час підготовки письмового оцінювання професійних ризиків;
- ▶ зробити фото-, відеофіксацію небезпечних робочих місць та технологічних процесів із метою проведення поглибленого аналізу небезпек та моніторингу усунення чи мінімізації небезпечних факторів на робочих місцях;
- ▶ провести опитування працівників про безпеки, з якими вони стикаються в процесі роботи, і як, на їхню думку, можна запобігти нещасним випадкам на роботі та погіршенню здоров'я. Можливо, вони помітили речі, які не відразу стають очевидними для того, хто проводить оцінювання професійних ризиків;
- ▶ вивчити досвід попередніх нещасних випадків і професійних захворювань, де увага часто може привертатися до менш очевидних небезпечних факторів;
- ▶ звернути увагу на ті небезпечні фактори, що становлять безпосередню загрозу для безпеки та здоров'я, і на фактори, що викликають довготривалу загрозу для здоров'я (як-от високі рівні шуму, температурний режим або контакт зі шкідливими речовинами);
- ▶ зв'язатися з професійним об'єднанням, членом якого є певна особа чи служба, оскільки такі об'єднання можуть надавати корисні настанови;

- ▶ ознайомитися з інструкціями виробників і технічними специфікаціями, які можуть бути дуже корисними у виявленні хімічних і технічних небезпечних факторів, а також вивченні цих факторів у ширшому контексті;
- ▶ запитати у колег про те, чи існує, на їхню думку, якийсь небезпечний фактор, який ще не виявлено, і чи не зазнає працівник потенційного професійного ризику, який, можливо, було упущено.

Ще одним дієвим інструментом виявлення небезпечних факторів і оцінювання та контролю професійних ризиків у організованому порядку є **контрольні переліки з БЗР**. Це – переліки запитань закритого типу (з відповіддю «так» або «ні»), на які слід відповісти щоразу, коли проводиться оцінювання професійних ризиків або перевірка підприємства. Вони зосереджуються на конкретних проблемах (як-от безпека машин, робота на висоті або видалення відходів), і результати їхнього заповнення дають «моментальний знімок» підприємства або його частини, який потім використовується як орієнтир для коригувальних заходів.

Зразок контрольного переліку	Так	Ні
Чи є підприємство в цілому чистим і охайним?		
Чи регулярно видаляються бруд, сміття й відходи?		
Чи забезпечене регулярне миття й підмітання підлог?		
Чи підтримується, зокрема, чистота стель?		
Чи відсутні на робочих столах і верстатах зайві предмети?		
Чи наявні відповідні позначення: для заохочення належних заходів безпеки та підтримання порядку? для попередження про небезпечні фактори в робочій зоні?		
Чи безпечно складаються всі матеріали, комплектуючі вироби та товарно-матеріальні запаси?		
Чи забезпечене належне позначення/маркування місць для зберігання?		
Чи відсутнє сміття та зайві предмети у всіх проходах і на сходових майданчиках?		
Чи передбачені окремі контейнери для збирання товарно-матеріальних запасів і сміття?		
Чи є поверхні підлог рівними, неслизькими (тобто без слідів води, олії або інших рідин) та чи перебувають вони в належному стані?		
Чи влаштовані пандуси для легкого пересування працівників і переміщення товарів і матеріалів?		
Чи мають проходи/сходові майданчики потрібну ширину та чітку розмітку пофарбованими лініями?		
Чи відсутні у проходах/на сходових майданчиках перешкоди, які могли б заважати вільному пересуванню людей і переміщенню товарів і матеріалів?		
Чи влаштовані окремі пішохідні доріжки й чи чітко нанесена розмітка для відокремлення їх від проїжджої частини (наприклад, у складах)?		
Чи розміщена інформація про порядок евакуації у випадку пожежі, чи проводилося практичне відпрацювання евакуації?		
Чи проводилися регулярні перевірки та технічне обслуговування первинних засобів пожежогасіння, пожежних виходів тощо?		

Інакше кажучи, контрольні переліки – це простий спосіб забезпечити приділення уваги критично значущим проблемам із БЗР на підприємстві.

Хто б не проводив оцінювання професійних ризиків, необхідно визначити сферу, що перевірятиметься: це може бути все підприємство, його підрозділи або окремі робочі місця виконання робіт із підвищеною небезпекою.

Перш ніж заповнювати контрольний перелік, необхідно обійти територію об'єкта оцінювання і здійснити ретельне спостереження.

Прочитавши кожний контрольний пункт у переліку (див. нижче) та поспілкувавшись із працівниками, вирішіть, чи робити помітку в розділі «Чи пропонуєте ви цей захід?».

Якщо захід потрібний, слід поставити позначку в полі «ТАК», а якщо відповідний коригувальний захід уже здійснюється, – позначку в полі «НІ».

У полі під заголовком «Примітки» запишіть власну пропозицію або вкажіть, де вона викладена. Потім виберіть пункти, де вдосконалення забезпечили б найбільшу вигоду, і позначте їх як «ПРІОРИТЕТ».

Після цього слід провести обговорення ситуації з рівнем небезпеки на робочих місцях у малих групах, щоб домовитися про те, які вдосконалення необхідно запровадити негайно.

Обов'язковою умовою розроблення і впровадження відповідних профілактичних заходів є вимога підвищення рівня захисту працівників щодо БЗР.

Приклад пункту контрольного переліку

РОБОЧЕ МІСЦЕ ТА РОБОЧІ ІНСТРУМЕНТИ

Розташуйте часто використовувані інструменти, перемикачі та матеріали в безпосередній близькості

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

Контрольні переліки мають чимало переваг: вони привертають увагу до значущих проблем у сфері БЗР, дають змогу письмово зафіксувати кожний контрольний пункт і виявлені проблеми, можуть використовуватися як основа для складання звітів про небезпечні фактори і відповідних дискусій або пристосовуватися до кожної робочої зони (з доданням за потреби необхідних контрольних пунктів).

Крім того, вони сприяють реалізації організованого підходу до передової практики та зміцнюють командний дух. У контрольних переліків є й недоліки: оскільки вони не є вичерпними і не охоплюють усі потенційні проблеми, пункти, що не включені до контрольного переліку, можуть бути проігноровані або пропущені.

Незалежно від обраних інструментів, пошук небезпечних факторів має початися з тих аспектів, від яких можна обґрунтовано очікувати шкоди. У нижченаведеному прикладі перераховано три небезпечні фактори в деревообробній промисловості (перший стовпчик):

КРОК 1	КРОК 2	КРОК 3		КРОК 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом						
Машини						
Ручна обробка						
КРОК 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінювання професійних ризиків і за потреби оновити їх						

Необхідно охопити всі відповідні види діяльності (наприклад, виробництво, планово-попереджувальне обслуговування та аварійний ремонт) і робочі зони.

До цього процесу слід активно залучати працівників, зокрема роз'яснюючи їм (безпосередньо або через їхніх представників) небезпечні фактори, пов'язані з їхньою роботою, дізнаючись їхню думку про те, яким чином ці фактори можуть заподіяти їм шкоду, і отримуючи від них інформацію про аварійні ситуації, в які вони потрапляли. Знання працівниками своїх робочих зон робить це дуже важливим моментом, тому що інші люди можуть не помічати або ігнорувати потенційну небезпеку.

Засоби, що допомагають виявити небезпечні фактори:

- попередні перевірки або обстеження робочих зон;
- письмові або усні повідомлення про небезпечні фактори/нещасні випадки;
- особисті спостереження;
- Державна служба України з питань праці;
- попереджувальні етикетки чи знаки;
- паспорти безпеки виробників;
- посібники або інструкції виробників.

ВСЕСВІТНЯ ГАРМОНІЗОВАНА СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ І МАРКУВАННЯ ХІМІЧНИХ РЕЧОВИН (ВГС)

ВГС – це єдина узгоджена на міжнародному рівні система, розроблена Організацією Об'єднаних Націй з метою інформування та захисту осіб, задіяних у виробництві, обробці, транспортуванні, використанні та утилізації хімічних речовин. Вона охоплює також їхні ризики для навколишнього середовища.

Країни, що запровадили ВГС, «говорять однією мовою» в класифікації хімічних речовин, тому що їхні етикетки і паспорти безпеки речовин (ПБР) мають одні й ті самі характеристики та вимоги. Інформація про небезпечні фактори, наведена на етикетках ВГС і ПБР, є особливо корисною для транспортних та інших працівників, працівників аварійних служб і споживачів. Інформація про ПБР у ВГС має охоплювати такі аспекти⁹ у наведеному нижче порядку:

1. ідентифікація;
2. ідентифікація небезпечних факторів;
3. склад/інформація про компоненти;
4. заходи з першої допомоги;
5. заходи з пожежогасіння;
6. заходи, що вживаються в разі аварійного викиду;
7. робота з продуктом і його зберігання;
8. запобіжні заходи впливу/індивідуальний захист;
9. фізико-хімічні властивості й характеристики щодо безпеки;
10. стійкість і реакційна здатність;
11. токсикологічна інформація;
12. екологічна інформація;
13. правила утилізації;
14. інформація про транспортування;
15. нормативна інформація;
16. інша інформація.

⁹ Зразок ПБР за ВГС для 2-пропанолу наведено за посиланням <https://www.fishersci.ca/shop/msdsproxy?productName=A426P4&productDescription=2-propanol-histological-fisher-chemical-5#page=1&zoom=auto,-99,798>

Нижче стисло висвітлено шість видів інформації, яка має подаватися на етикетках ВГС:

► Рис. 9. Шість елементів етикетки, що відповідає вимогам ВГС

1 Ідентифікатор продукту: хімічне найменування речовини та її відвантажувальне найменування.

2 Сигнальні слова: слова, що означають рівень серйозності небезпеки, зокрема «Небезпечно» (серйозніша небезпека) і «Обережно» (менш серйозна небезпека).

3 Характеристика небезпеки: фрази (та коди), що описують небезпеку та, якщо це доречно, її ступінь, наприклад: «Викликає подразнення очей».

4 Повідомлення про запобіжні заходи та піктограми: фрази та/або піктограми, що описують рекомендовані заходи, які мають бути здійснені для зведення до мінімуму або попередження шкідливих наслідків контакту з небезпечним продуктом, його неналежного зберігання чи неналежного поводження з ним. Існує 5 видів повідомлення про запобіжні заходи: загальне, попередження (наприклад: «Не розпилювати на відкритий вогонь або інше джерело займання»), реагування (у випадку пролиття чи контакту), зберігання та утилізація.

5 Ідентифікатор постачальника: детальні контактні дані (назва, адреса і номер телефона) виробника чи постачальника.

6 Піктограма: графічна композиція, що включає символ, форму, обрамлення, фон і колір, мета якої – передати конкретну інформацію.

► Рис. 10. Піктограми ВГС

ВИБУХОВА
РЕЧОВИНА

ЗАЙМИСТА
РЕЧОВИНА

ОКИСЛЮВАЛЬНА
РЕЧОВИНА

ГАЗ ПІД ТИСКОМ

ШКІДЛИВА РЕЧОВИНА
АБО РЕЧОВИНА, ЩО
ПОДРАЗНЮЄ

НЕБЕЗПЕЧНО ДЛЯ
ДОВКІЛЛЯ

НЕБЕЗПЕЧНО
ДЛЯ ЗДОРОВ'Я

РЕЧОВИНА,
ЩО ВИКЛИКАЄ КОРОЗІЮ

ТОКСИЧНА
РЕЧОВИНА

Актуальну інформацію про небезпечні фактори та професійні ризики для безпеки та здоров'я, що пов'язані з виробами та речовинами, використовуваними у робочих зонах, слід брати з етикеток і ПБР.

Етикетка – це зображення, прикріплене до тари, що містить назву речовини та базову інформацію про її безпечне використання і поводження з нею. Етикетки є безпосереднім попередженням про небезпечні фактори, дії яких працівники можуть зазнавати. Усі небезпечні хімічні речовини, що надходять до робочої зони або використовуються в ній, мають перебувати в тарі з етикеткою.

Роботодавці та працівники повинні бути обізнані про небезпечні фактори, обумовлені використанням хімічних речовин у робочих зонах, і про захисні заходи, що мають уживатися. Небезпечні фактори у зберіганні хімічних речовин зменшуються до мінімуму за допомогою пакування, але персоналу підприємства та працівникам екстрених служб необхідно знати, які заходи з реагування є доречними у випадку пролиття або іншого інциденту.

У багатьох країнах виробники та постачальники зобов'язані надавати професійним користувачам ПБР, в якому міститься інформація про: властивості речовини; загрозу для здоров'я та навколишнього середовища; безпеку, що впливає з її властивостей; використання, зберігання, транспортування та утилізацію; вказівки про захист працівників (наприклад, заходи з пожежогасіння та інші заходи, що мають здійснюватися в разі випадкового витоку, і, якщо це необхідно, заходи з першої допомоги).

Коротко кажучи, у ПБР описані небезпечні фактори, джерелом яких є хімічна речовина, і способи безпечного поводження з нею, її використання, транспортування, зберігання та утилізації. ПБР можна використовувати разом з етикетками, інформаційними бюлетенями з питань безпеки, навчанням та іншими комунікаційними заходами.

Працівники та їхні представники повинні мати право одержувати ПБР та іншу аналогічну інформацію у формах та мовами, які вони легко можуть зрозуміти.

ВІЗУАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ

Простий спосіб допомогти виявити небезпечні фактори – скласти карту вашої робочої зони та її планування, після чого позначити на ній різні небезпечні фактори (карту небезпечних факторів).

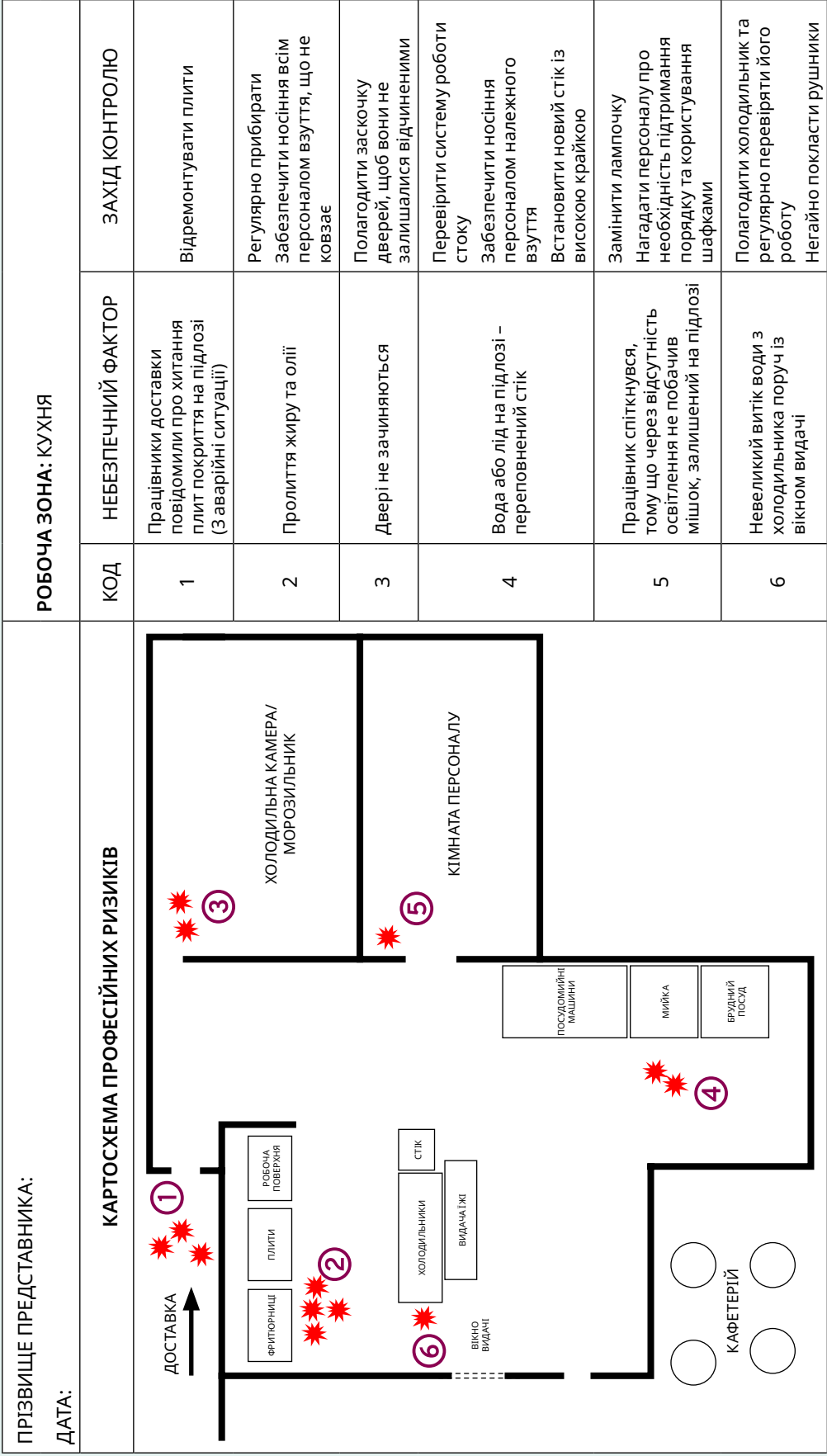
Складіть карту своєї робочої зони і точно позначте її основні особливості, зокрема двері, вікна, сходи та проходи. Потім позначте на ній усі потенційно небезпечні фактори та професійні ризики, показуючи розташування кожного небезпечного фактора на підприємстві в цілому або у вибраних підрозділах чи відділах. Небезпечні фактори зазвичай позначаються кольоровими кружечками або іншими простими фігурами; різні професійні ризики можна позначати різними кольорами.

Точне визначення місця розташування небезпечних факторів полегшує їхнє усунення або мінімізацію всюди, де це можливо. Запорукою успіху є співробітництво з працівниками, тому що їхній досвід і знання своїх робочих зон спрощує детальне визначення та виявлення небезпечних факторів цим простим і недорогим методом.

Картування небезпечних факторів дає змогу побачити стан БЗР на підприємстві та полегшує визначення належних заходів контролю професійних ризиків. Карту небезпечних факторів слід тримати під рукою та оновлювати щоразу, коли запроваджуються істотні зміни (наприклад, установлюється нова захисна огорожа наявних машин).

У наведеному нижче прикладі позначені всі виявлені травмонебезпечні місця та причини травмування (як-от вода чи лід на підлозі). Можна також зазначити звичайне розташування ключового персоналу (наприклад, працівників, які надають першу допомогу, або членів пожежної бригади).

Рис. 11. Карта місць на кухні підприємства, де є професійний ризик ковзання чи спотикання

Джерело: United Kingdom Health and Safety Executive (HSE), Slips and trips mapping tool: An aid for safety representatives.
Доступно в онлайн-режимі за посиланням <https://www.hse.gov.uk/slips/mappingtool.pdf>

ІНШІ ДЖЕРЕЛА

Інформацію про небезпечні фактори на роботі можна отримувати також від постачальників, професійних об'єднань і організацій у сфері БЗР, наукових журналів, баз даних щодо токсичності та впливу на здоров'я, міжнародних джерел інформації.

Ще одним цінним джерелом інформації є документація про нещасні випадки та професійні захворювання (матеріали розслідування (спеціального розслідування)), що мали місце раніше. Під час опрацювання матеріалів розслідування необхідно звернути увагу на повноту розроблених комісіями заходів щодо усунення подібних нещасних випадків, гострого професійного захворювання (отруєння), аварії за формою Н-1 та реального виконання з відмітками про їхнє виконання.

Як зазначено вище, фактори, небезпечні для здоров'я, зазвичай є менш очевидними, ніж фактори, що становлять загрозу для безпеки (це, наприклад, високі рівні шуму та контакт із небезпечними розчинниками в поліграфічній промисловості або з пестицидами в сільському господарстві). З цієї причини необхідно посилити увагу для того, щоб виявити їх належним чином. Слід також виявляти й оцінювати психосоціальні небезпечні фактори (як-от погані міжособистісні взаємини на роботі або професійний стрес).

У багатьох країнах працівникам та/або їхнім представникам мають надаватися статистичні дані про нещасні випадки на роботі та професійні захворювання на рівні підприємства.

В Україні актуальну інформацію щодо стану травматизму на роботі зі смертельними наслідками, динамікою подій та причин настання нещасних випадків зі смертельними наслідками, пов'язаними з роботою, можна знайти на офіційному вебсайті Держпраці за посиланням: <https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychoho-travmatyzmu/>.

КРОК 2. ВИЗНАЧИТИ, КОМУ МОЖЕ БУТИ ЗАВДАНО ШКОДИ І ЯК САМЕ

Виявивши небезпечні фактори, спеціалісти, що проводять оцінювання професійних ризиків, повинні встановити осіб, які потенційно зазнають професійного ризику, і визначити, коли, де і як ці небезпечні фактори могли б заподіяти шкоду працівникам та іншим людям.

Для кожного небезпечного фактора, виявленого на кроці 1, вони мають визначити й занотувати, кому може бути завдано шкоди і як саме. Це є важливим тому, що різні небезпечні фактори можуть вимагати вжиття різних запобіжних заходів. Цей процес передбачає визначення груп працівників (наприклад, осіб, які працюють у ремонтній майстерні, або прибиральників) та інших осіб (як-от водіїв вантажних автомобілів, клієнтів і відвідувачів), а не окремих осіб, які могли б контактувати з небезпечними факторами, і захворювань чи травм, які могли стати результатом такого контакту (наприклад, укладальники товару можуть отримувати травми спини внаслідок багаторазового піднімання коробок).

Важливо також оцінити різні небезпечні ситуації, що могли б виникнути: наприклад, під час виконання будівельних робіт перехожим може бути завдано шкоди через падіння предметів, а несанкціонована присутність сторонніх осіб на будівельному майданчику може спричиняти різні професійні ризики (як-от падіння у викопані котловани або отримання удару від підвішених вантажів чи транспортних засобів, що рухаються).

Для кожної визначеної групи необхідно вказати, як саме вона могла б постраждати (яка травма чи погіршення здоров'я могли б мати місце в результаті). Якщо відома кількість осіб у такій групі, її слід зазначити (в дужках у наведеній нижче таблиці).

Ця таблиця є ілюстрацією до кроку 2, де небезпечним фактором є контакт із деревним пилом¹⁰:

КРОК 1	КРОК 2	КРОК 3		КРОК 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом	Усі працівники (35) наражаються на професійний ризик респіраторних захворювань, як-от астма, через вдихання деревного пилу. Оператори машин (15) піддаються підвищеному професійному ризику такого контакту. Контакт із пилом деревини твердих порід може викликати рак, особливо носової порожнини.					
КРОК 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінювання професійних ризиків і за потреби оновити їх						

Як зазначалося вище, для деяких працівників характерною є підвищена вразливість у плані безпеки та здоров'я, причому особливо високого професійного ризику зазнають:

- ▶ нові, молоді та літні працівники;
- ▶ вагітні жінки, жінки, що недавно народили, жінки, що годують грудьми;
- ▶ працівники з обмеженими можливостями;
- ▶ працівники, тимчасово надані агентствами, та працівники, що працюють на умовах термінового контракту;
- ▶ ізольовані працівники;
- ▶ іноземні працівники;
- ▶ працівники, що особливо уразливі до певних професійних ризиків.

¹⁰ Слід пам'ятати, що у наведеному вище зразку оцінювання професійних ризиків на першому кроці визначено три небезпечні фактори: контакт із деревним пилом, машини та ручна обробка. Для кожного з цих небезпечних факторів необхідно виконати всі інші кроки цієї моделі оцінювання професійних ризиків.

Крім того, навіть якщо контакт із небезпечними хімічними речовинами становить професійний ризик для всіх працівників, він може впливати на чоловіків і жінок по-різному – не лише з біологічних/репродуктивних причин, а й унаслідок різних моделей контакту з хімічними речовинами вдома або в інших місцях (як, наприклад, використання розчинників для видалення плям або часте користування косметикою) і через те, що жінки зосереджені в певних галузях економіки (сільському господарстві, сферах послуг і неформальній праці). Вагітні працівниці та працівниці, які годують грудьми, потребують особливого захисту, щоб унеможливити здоров'я і матері, і дитини від таких небезпечних речовин, як свинець і ртуть.

КРОК 3. ПРОАНАЛІЗУВАТИ ПРОФЕСІЙНІ РИЗИКИ: ВИЗНАЧИТИ ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ ДЛЯ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я І ПРИЙНЯТИ ВІДПОВІДНЕ РІШЕННЯ ЩОДО НИХ

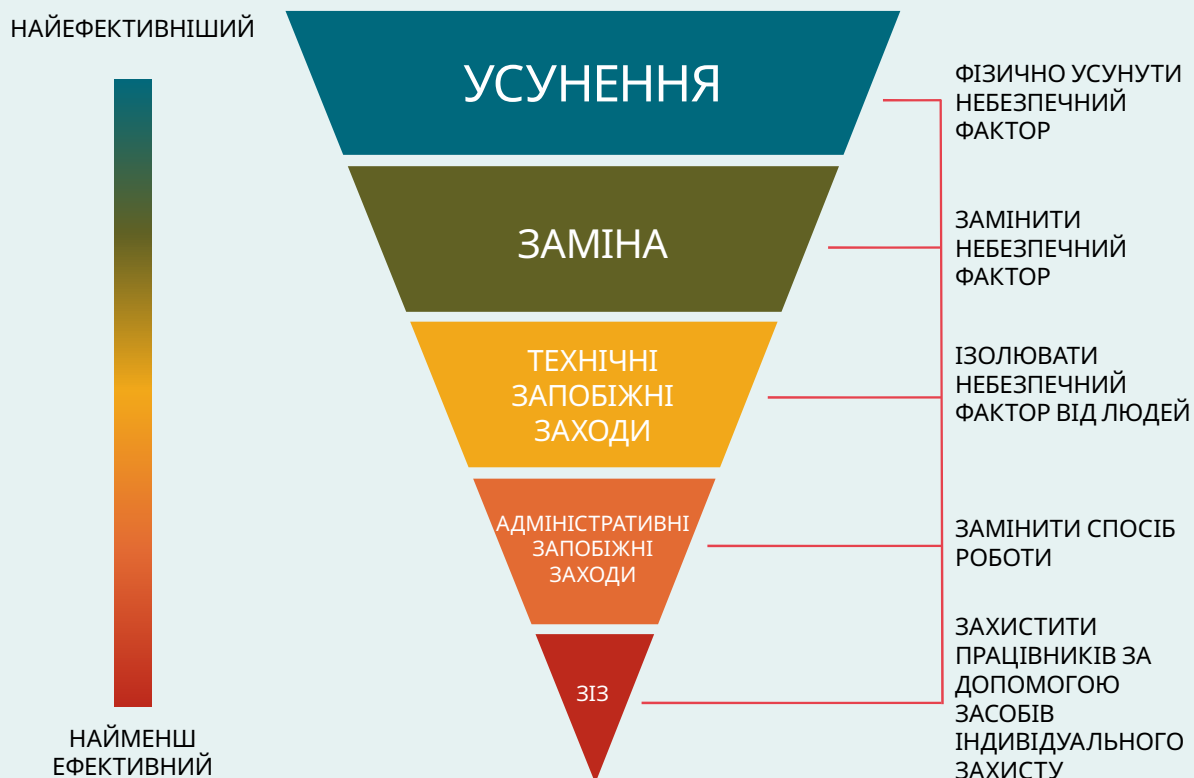
Кроки 1 і 2 визначали небезпечний фактор і осіб з групи професійного ризику. Крок 3 передбачає оцінювання рівня професійного ризику на основі вже запроваджених запобіжних заходів і матриці професійних ризиків. Якщо цей рівень є середнім або високим, він навряд чи буде прийнятним, тому знадобляться додаткові запобіжні заходи, щоб зменшити цей професійний ризик до прийнятного рівня.

Імовірність (вірогідність) настання події	Потенційна тяжкість або наслідки події		
	Незначна	Помірна	Дуже висока
Малоймовірна	Низький ризик	Низький ризик	Середній ризик
Імовірна	Низький ризик	Середній ризик	Високий ризик
Дуже ймовірна	Середній ризик	Високий ризик	Високий ризик

У багатьох країнах законодавство вимагає від роботодавців докладати всіх зусиль для захисту працівників та інших людей від шкоди, а також створення на робочих місцях безпечних і здорових умов праці. Це завдання можна виконати, порівнюючи заходи, що здійснюються роботодавцем, з прикладами інших суб'єктів господарювання та досягнень передової практики.

Логічною та ефективною стратегією зменшення рівня професійного ризику є застосування ієрархії запобіжних заходів, яка містить настанови як для роботодавців, так і для працівників. Її принципи проілюстровано нижче. Заходи нагорі трикутника є ефективнішими, ніж заходи внизу, тому в усіх можливих випадках їм слід віддавати перевагу.

► Рис. 12. Ієрархія запобіжних заходів

У процесі контролю професійних ризиків слід дотримуватися наступного порядку пріоритетів:

1. усунення професійних ризиків;
2. заміна небезпечних факторів;
3. техніка, технологія, обладнання, інструменти;
4. безпечні методи роботи, практика, організація, інформування та навчання, гігієна та добробут;
5. використання засобів індивідуального захисту.

Причина прийняття рішення на користь цих запобіжних заходів професійних ризиків і їхнє застосування в тому порядку, в якому вони наведені в ієрархії, полягає в необхідності визначити та прийняти рішення щодо колективних запобіжних заходів професійних ризиків, які передбачають захист робочої зони та всіх працівників, перш ніж розглядати індивідуальні запобіжні заходи професійних ризиків, які просто захищають людину, що використовує такі засоби індивідуального захисту¹¹.

¹¹ Цей принцип усунення або заміни небезпечного фактора, за яким у разі недоречності чи недостатності запобіжних заходів слідує захист робочої зони за допомогою індивідуальних засобів як крайнього заходу, є поширеним у різних ієрархіях запобіжних заходів, використовуваних на практиці.

У міру того, як пріоритети змінюються донизу трикутника, ефективність і сталість запобіжних заходів зменшується, а ступінь потрібної участі, нагляду, навчання та спостереження зростає.

Використання ЗІЗ має бути останнім засобом захисту від небезпечних факторів і професійних ризиків, тому що він є найменш ефективним (нижня частина трикутника, червоний колір).

Нижче у таблиці наведено шаблон оцінювання професійних ризиків із виконанням кроком 3 і зазначенням наявних і пропонованих запобіжних заходів відповідно до ієрархії запобіжних заходів.

КРОК 1	КРОК 2	КРОК 3		КРОК 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом	Усі працівники (35) наражаються на професійний ризик респіраторних захворювань, як-от астма, через вдихання деревного пилу. Оператори машин (15) піддаються підвищеному професійного ризику такого контакту. Контакт із пилом деревини твердих порід може викликати рак, особливо носової порожнини.	- Пил регулярно відсмоктується. - Забезпечено наявність належних умивальників і душових. - Одноразові респіратори є в наявності й регулярно замінюються.	- Оснастити кожну машину, що є джерелом пилу, пило-відсмоктувальним обладнанням (місцевою витяжною вентиляцією). - Нагадати працівникам, що слід не витирати сухий деревний пил, а користуватися пиłosосом. - Забезпечити належну підготовку операторів машин з експлуатації та базового технічного обслуговування пиловідсмоктувального обладнання.			
КРОК 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінювання професійних ризиків і за потреби оновити їх						

Тепер ми докладніше розглянемо кожний із запобіжних заходів, зазначений в ієрархії запобіжних заходів, разом із прикладами їхнього практичного застосування на рівні підприємства.

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Усунення або заміна небезпечних факторів

Світова практика та досвід передових підприємств у галузі безпеки виробництва свідчать про те, що усунення (мінімізація) небезпечного фактора – це найефективніший запобіжний захід професійного ризику. Усунення або (якщо усунення є неможливим) заміна небезпечного фактора реально зменшує професійний ризик та його вплив, отже, ризик завдання серйозної шкоди зменшується до нуля або якомога ближче до нуля. Ось деякі приклади:

- ▶ ведення органічного сільського господарства з метою уникнення застосування токсичного пестициду;
- ▶ перехід на менш токсичний пестицид або заміна пестициду, який зазвичай розпилюється, на пестицид, який застосовується у формі гранул;
- ▶ вибір менш ризикованої речовини чи менш ризикованого технологічного процесу, наприклад водоемульсійної фарби замість фарби на основі розчинника;
- ▶ заміна верстатів безпечнішими альтернативами, наприклад застосування пневматичного інструмента замість електричного;
- ▶ заміна азбесту безпечнішими альтернативами (яких є багато);
- ▶ заміна шумної машини тихішою;
- ▶ перероблення вікон високих будівель таким чином, щоб їх можна було мити зсередини, а не вдаватися до потенційно небезпечного доступу ззовні;
- ▶ зміна технології ведення робіт таким чином, щоб повністю позбутися необхідності виконувати роботи на висоті;
- ▶ усунення людського фактору з небезпечних процесів через встановлення роботів або комп'ютеризацію процесу;
- ▶ використання у замкнутому просторі та приміщеннях з підвищеним рівнем вологості замість небезпечного у такому середовищі електроінструмента безпечнішого пневмоінструмента;
- ▶ заміна обладнання з високим рівнем іонізації (вібрації, ультразвуку тощо) на обладнання з меншим рівнем небезпечного фактора.

Якщо визначені заходи можна здійснити шляхом усунення, процес оцінювання професійних ризиків щодо небезпечного фактора, що розглядається, припиняється; професійний ризик зменшено до нуля або якомога ближче до нуля. Отже, для цього небезпечного фактора (тільки для нього) не потрібно визначати подальші запобіжні заходи, приймати рішення щодо них і запроваджувати їх.

Якщо ж під час оцінювання професійних ризиків встановлено, що усунути небезпечний фактор неможливо, потрібно розглянути інші заходи, починаючи з наступного нижчого рівня ієрархії запобіжних заходів (заміни/технічних запобіжних заходів тощо).

Технічні запобіжні заходи

Вони мають багато форм у залежності від конкретного небезпечного фактора. Їхня перевага полягає в забезпеченні колективного захисту не лише окремої особи, а й усіх присутніх у робочій зоні.

Наприклад, у випадку контролювання контакту з речовинами, небезпечними для здоров'я, діапазон технічних запобіжних заходів може коливатися від невеликих димовловлювачів, що встановлюються на пістолетні паяльники, до пиловловлювальних ковпаків, витяжних шаф, рукавичних боксів, розпилувальних камер і, нарешті, великомасштабних промислових пристроїв.

Усі ці заходи мають відповідати однаковим вимогам, а саме:

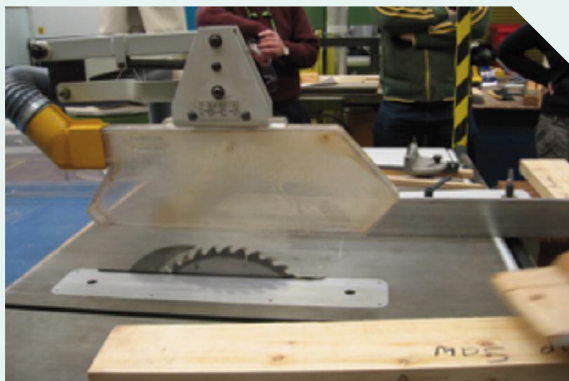
- ▶ усувати небезпечний фактор або запобігати доступу до нього;
- ▶ надійно відводити вплив небезпечного фактора на працівника;
- ▶ утримувати контакт на рівні нижчому за встановлену межу.

Можна навести й такі приклади запобіжних заходів цього типу:

- ▶ установлення захисної огорожі для машин – якщо виробник не забезпечив належного захисту або якщо машина сконструйована за старими стандартами, може знадобитися вдосконалена огорожа;
- ▶ оснащення машин із підвищеним рівнем шуму захисним звукопроникним кожухом із метою зниження рівнів шуму, навіть якщо залишається певний професійний ризик;
- ▶ повна ізоляція та/або огороження небезпечного обладнання та процесів, наприклад рентгенівської апаратури або ділянки цеху, де використовується клей на основі розчинника;
- ▶ установлення поручнів навколо високої робочої платформи;
- ▶ використання для переміщення важких вантажів електричних, пневматичних та/або гідравлічних підйомників або простих механізмів, наприклад ручного візка;
- ▶ розміщення робочих поверхонь або верстаків на висоті, що відповідає потребам осіб, які на них працюють, і встановлення зручних сидінь;
- ▶ використання інструментів (наприклад, лопат, заступів і пензлів) такої довжини, щоб користувачі могли працювати з ними, не згинаючись без потреби.

Деякі з цих запобіжних заходів легше запроваджувати на етапі проектування підприємства/технологічного процесу. Вони можуть коштувати дорого, але їх слід розглядати як інвестицію в БЗР.

► **Рис. 13. Технічні запобіжні заходи**

Вони можуть бути як простими й дешевими, як-от захисний кожух на циркулярному верстаті (зліва), так і дорогими, як, наприклад, камера для фарбування розпилюванням, де надлишок фарби стримується водяною завісою (справа).

У відеоролику «Приклад огорожі машин та інших засобів безпеки» демонструються різні види технічних запобіжних заходів¹².

Адміністративні запобіжні заходи

З метою зменшення контактів із небезпечними факторами можуть запроваджуватися також адміністративні запобіжні заходи.

Безпечні методи та прийоми роботи є простими, економічно ефективними способами контролю професійних ризиків у робочих зонах. Багато нещасних випадків на роботі та професійних захворювань трапляються просто тому, що роботодавець не продумав і не запровадив безпечні методи та прийоми роботи й безпечну організацію праці, а також тому, що керівники вищої й середньої ланки і працівники не навчені безпечним методам роботи й не поінформовані належним чином про правильні процедури щодо безпеки та здоров'я. Організація безпечного виконання робіт – обов'язок роботодавців і керівників вищої та середньої ланок, вона має виконуватись у співпраці з працівниками. Запобіжні заходи професійних ризиків не лише прості та легкі в реалізації, вони також сприяють ефективності господарської діяльності. Нижче наведено низку прикладів.

► **Практичні заходи щодо організації праці**

Організація праці може передбачати:

- подовження перерв на відпочинок;
- запровадження на підприємстві культури безпеки праці та належного ставлення кожного працівника до виконання вимог законодавчих і нормативно-правових актів із БЗР;

¹² ILO: Machinery, plant and equipment (web page), <https://www.youtube.com/watch?v=8qX763adac4&t=59s>

- ▶ підвищення рівня навчання та перевірки знань працівників у сфері БЗР;
- ▶ забезпечення наявності додаткових працівників-змінників;
- ▶ запровадження фізкультурних перерв із метою варіювання рухів тіла;
- ▶ ротацію працівників на різних роботах;
- ▶ обмеження виконання небезпечних операцій шляхом належного планування робіт, зменшення участі працівників або запровадження інших правил;
- ▶ запровадження ефективних програм навчання.

▶ Безпечні процедури виконання робіт

Процедури виконання робіт мають задовольняти вимоги національного законодавства у сфері безпеки праці та, крім найпростіших завдань, бути оформленими письмово. Особливо це важливо для технічного обслуговування, випробувань, огляду й ремонту обладнання та устаткування, переміщення хімічних речовин – включно з навантаженням і розвантаженням – і визначення вмісту тари, включно з потенційно небезпечними факторами та відповідними запобіжними заходами.

Процедури виконання робіт повинні розроблятися й відповідати вимогам НПАОП для всіх небезпечних професійних факторів (наприклад, для експлуатації машин, транспортних засобів і роботи на висоті) з метою захисту працівників від небезпечних факторів, виявлених під час оцінювання професійних ризиків. Така процедура має розроблятися після того, як вибрані інші дієві заходи з усунення та максимального зменшення професійних ризиків (як-от використання належних хімічних речовин, технологій і технічних запобіжних заходів із конкретною метою), і передбачати якомога ефективніше застосування запроваджених запобіжних заходів.

Необхідно чітко вказати, хто відповідає за цю роботу, які конкретні завдання отримано (а також обов'язки кожної задіяної особи, якщо має місце дублювання функцій), а також передбачити обмін необхідною інформацією під час перезміни.

Якщо потенційний професійний ризик від певного небезпечного фактора є дуже високим (наприклад, під час технічного обслуговування машин та обладнання, яке вимагає перебування в замкненому просторі), потрібна письмово оформлена процедура, яку називають «нарядно-допускнуою системою»¹³. У *формі наряд-допуску* точно вказують, яка робота має виконуватися, як, коли й ким. Відповідальна особа має оцінити цю роботу й перевірити забезпечення безпеки на кожному етапі та після виконання роботи, а задіяні працівники повинні підписати допуск, чим підтверджується, що вони усвідомлюють наявні небезпечні фактори та необхідні запобіжні заходи.

¹³ Ці письмові процедури потрібні для заходів із технічного обслуговування. Іноді їх називають «процедурами захисного блокування та маркування» (LOTO) або «процедурами захисного блокування, маркування та перевірки» (LOTOTO). Захисне блокування та маркування – це процедура забезпечення безпеки, що використовується на промислових об'єктах і в дослідницьких установах для забезпечення надійного відключення небезпечних машин від джерел живлення та неможливості їхнього повторного запуску до завершення робіт із технічного обслуговування чи ремонту.

Якщо робітники працюють поодиночі, слід приділити особливу увагу процедурам виконання робіт і відповідному порядку дій на випадок аварійної ситуації, запровадивши за потреби спеціальні заходи. Необхідно встановити порядок аварійної зупинки хімічних процесів.

Потрібно проводити часті перевірки дотримання процедур виконання робіт, а паралельно з ними – перевірки та огляди з питань інформування та підготовки. Ці заходи слід включити до програми обстеження запобіжних заходів з ужиттям доречних дій. Це обстеження повинно охоплювати такі питання:

- ▶ зміни у складі персоналу, у матеріалах, обладнанні, зміни місця та порядку виконання робіт;
- ▶ порядок дій у неробочий час;
- ▶ якість нагляду;
- ▶ використання системи та практичних методів роботи належним чином;
- ▶ порядок припинення роботи, яку неможливо закінчити.

Серед інших організаційних запобіжних заходів професійних ризиків роботодавцям необхідно забезпечити, щоб працівники не палили та не перебували в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Слід запровадити та виконувати плани попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення готовності до них і реагування на них. У планах необхідно визначити ймовірність нещасних випадків і аварій та передбачити запобігання відповідним професійним ризикам для БЗР. Передбачені заходи мають визначатися з урахуванням розміру та характеру підприємства й включати:

- ▶ надання всієї необхідної інформації, внутрішню комунікацію та координацію з тим, щоб кожна людина була захищена у випадку надзвичайної ситуації на місці виконання робіт;
- ▶ повідомлення компетентним органам, відповідним місцевим службам і службам екстреного реагування та підтримання зв'язку з ними;
- ▶ надання першої домедичної допомоги, гасіння пожеж і евакуацію всіх людей із місця виконання робіт;
- ▶ інформування та підготовку всього персоналу підприємства на всіх рівнях, зокрема тренування з попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення готовності до них і реагування на них.

Наприклад, протягом останніх десятиліть під час масштабних пожеж на підприємствах в Україні загинуло і травмовано велику кількість працівників суб'єктів господарювання різних галузей економіки (ювелірна промисловість, навчальні заклади, розважальні центри тощо) переважно через неможливість оперативної евакуації зі службових, виробничих та навчальних приміщень під час пожежі та через неналежний стан або відсутність евакуаційних шляхів і виходів, а також у зв'язку з недостатнім рівнем знань працівників щодо дій в аварійних ситуаціях.

Порядок попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення готовності до них і реагування на них слід установлювати у співробітництві зі сторонніми аварійно-рятувальними службами та іншими органами, якщо це доречно. Важливо, щоб увесь персонал, а також сторонні особи знали, як евакуюватися з робочої зони, де розташовані аварійні виходи і шляхи евакуації та яких процедур підготовлений персонал має дотримуватися для безпечного зупинення процесів і обладнання в разі надзвичайної ситуації.

Технічне обслуговування

Робочу зону, обладнання, машини, інструменти та інші засоби слід постійно тримати в належному, справному та технічно придатному стані. Належне технічне обслуговування сприяє безпеці праці. Регулярне (планове) технічне обслуговування може попереджати неочікувані відмови (наприклад, періодичне технічне обслуговування вогнегасників забезпечує можливість їхнього використання в разі потреби, тоді як через відсутність такого обслуговування невелике полум'я може поширитися, спричиняючи серйозну шкоду людям і майну).

Є два основні види технічного обслуговування:

- ▶ планове профілактичне технічне обслуговування, що передбачає періодичні перевірки та ремонт;
- ▶ аварійне технічне обслуговування (яке називають також коригувальним або реактивним): проведення позапланового ремонту виробничих об'єктів або обладнання у випадку раптової поломки чи відмови. Таке обслуговування зазвичай є небезпечнішим, ніж планове, тому що може існувати нагальна потреба у швидкому проведенні ремонту з тим, щоб можна було відновити роботу.

При оцінюванні професійних ризиків зазвичай розглядається нормальний режим роботи. Під час технічного обслуговування, особливо позапланового, можуть виникнути небезпечні умови з потенційно тяжким або навіть смертельним наслідком. Отже, заходи з технічного обслуговування повинні також оцінюватися на предмет професійних ризиків, щоб забезпечити запровадження належних запобіжних заходів.

Під час технічного обслуговування можливий контакт працівників із факторами професійного ризику всіх видів. Необхідно виявляти велику обережність, щоб запобігти, наприклад:

- ▶ падінню з висоти (як-от під час технічного обслуговування на даху чи на піднятих частинах машин);
- ▶ падінню важких предметів (наприклад, під час піднімання важких вантажів без дотримання правил через брак часу);
- ▶ потраплянню до рухомої деталі або машини чи розчавлюванню такою деталлю чи машиною (як-от під час входу в зону дії несправного робота);
- ▶ контакту з азбестом (наприклад, під час демонтажу азбестових панелей);
- ▶ потраплянню людей у зону поломки, які не мають права там перебувати (не навчені, без відповідної кваліфікації).

Необхідно провести ретельне оцінювання професійних ризиків із метою аналізу та контролю конкретних професійних ризиків, тому що експлуатація обладнання, в якому виникла несправність або відмова, може знизити передбачуваність роботи такого обладнання.

Водночас протягом останніх років в Україні переважна більшість нещасних випадків зі смертельним наслідком стається через організаційні причини. У середньому щороку понад 70% від загальної кількості смертей на роботі реєструється саме через організаційні причини (порушення технологічного процесу, допуск до роботи без навчання та перевірки знань із БЗР, незабезпеченість ЗІЗ, невиконання вимог інструкцій з БЗР тощо). Близько 15% нещасних випадків зі смертельним наслідком припадає на технічні причини і стільки ж – на психофізіологічні причини. Це свідчить про необхідність підвищення рівня обізнаності працівників суб'єктів господарювання, передусім малих та середніх підприємств, оскільки на великих підприємствах створені й функціонують потужні служби БЗР.

Належна підготовка і досвід мають важливе значення для збереження життя та здоров'я працівників і підрядників, які монтують і обслуговують обладнання, тому наявність підготовки слід перевіряти (зокрема шляхом перевірки дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки або на експлуатацію машин, механізмів та устаткування підвищеної небезпеки) до початку виконання вищезгаданих заходів.

Перша домедична допомога

Нещасні випадки можуть траплятися навіть в умовах, де запроваджено необхідні заходи з безпеки та здоров'я. «Перша домедична допомога» – це невідкладна допомога, надана потерпілим від нещасних випадків і особам, у яких різко погіршився стан здоров'я (наприклад, трапився серцевий напад), до прибуття медичних працівників.

Кожне підприємство повинно мати добре укомплектовану аптечку першої домедичної допомоги. Загалом, організація надання першої домедичної допомоги має враховувати як мінімум характер діяльності підприємства, наявні небезпечні фактори, кількість зайнятих працівників, планування підприємства і наявність інших медичних ресурсів/об'єктів та відстань до них.

Травми загального характеру, як-от незначні порізи та опіки, синці та розтягнення, можна лікувати на місці, а в разі серйозніших нещасних випадків працівники професійної медицини та їхні співробітники повинні мати чіткий план дій. Ось приклади випадків, які вимагають медичної допомоги або стаціонарного лікування:

- ▶ травми очей: вони вимагають спеціалізованої допомоги в лікарні, тому що спроби непідготовленого персоналу видалити з ока сторонній предмет (металеву чи деревну стружку) можуть завдати серйозної шкоди й навіть спричинити втрату зору;
- ▶ обширні/глибокі опіки;
- ▶ глибокі порізи.

Такі екстрені ситуації, як серцеві напади, отруєння та ураження електричним струмом вимагають негайної медичної допомоги/госпіталізації¹⁴.

У великих підприємств є власні автомобілі швидкої допомоги, а менші підприємства мають подбати про те, щоб забезпечити безпечне перевезення травмованих/хворих працівників до лікарень та інших медичних закладів.

Рекомендується забезпечити навчання працівників методам надання першої домедичної допомоги та проведення основних реанімаційних заходів на випадок, якщо їм буде доведено допомагати медичним працівникам. Крім того, це потрібно, щоб запобігти діям, до яких вдаються з найкращих намірів, але які можуть мати тяжкі або навіть смертельні наслідки, якщо їх виконують некваліфіковані працівники (як, наприклад, переміщення працівника, який упав із висоти, може спричинити або погіршити ушкодження спини, що призведе до паралічу й навіть смерті). З іншого боку, якщо не усунути перекриття язиком дихальних шляхів, непритомна людина може задихнутися й померти.

Чимало підприємств проводять періодичні навчання з надання першої домедичної допомоги, завдяки чому вони мають у штаті певну кількість належним чином підготовлених працівників¹⁵. Слід також планувати проведення навчально-тренувальних занять щодо оперативного реагування на землетрус чи пожежу.

¹⁴ У випадку зупинки серцевої діяльності (серцевого нападу, через який зупиняється серце) лікування (дефібриляція), проведене в перші чотири хвилини, підвищує коефіцієнт виживаності з 5 відсотків (без лікування) до 40–50 відсотків. ("First Aid", in ILO: Encyclopaedia of Occupational Health and Safety, 26 January 2011; <https://www.iloencyclopaedia.org/part-ii-44366/first-aid-aemergency-medical-services/item/118-first-aid>)

¹⁵ Червоний Хрест пропонує безкоштовні застосунки з надання першої допомоги: <https://www.redcross.org.uk/first-aid/first-aid-apps#app>

Господарське забезпечення

Краще господарське забезпечення передбачає, серед іншого, підтримання порядку в робочих зонах, недопущення заха́рщування проходів, зволоження пилу з подальшим його видаленням.

► Рис. 14. Приклади господарського забезпечення

Зліва вгорі: погане господарське забезпечення – неохайна робоча зона є ознакою неефективного підприємства.

Справа вгорі: охайна робоча зона є ознакою ефективного підприємства.

Внизу: не витирайте машини й не чистіть їх стисненим повітрям – користуйтеся промисловим пи́лососом.

Робоча зона – це простір, призначений для розташування робочих місць, у приміщенні, будівлі, споруді чи на території, що належать роботодавцю та/або використовується ним, до яких працівник має доступ під час виконання своєї роботи, а також будь-яке інше місце, що перебуває під прямим або опосередкованим контролем роботодавця, де працівник має знаходитись або в напрямку якого рухається через виконання своєї роботи.

Робоче місце – одне або кілька визначених у межах робочої зони місць, на якому (яких) працівник виконує свою роботу, обладнане (обладнані) необхідними для виконання такої роботи матеріально-технічними засобами.

Державні інспектори часто скаржаться, що бачать заха́рщені робочі зони, запилені верстати та купи коробок, що ними завалені проходи, дверні отвори та вікна. Це не тільки негігієнічно (у звалених матеріалах можуть заводитися шкідники), але й перешкоджає нормальному рухові продукції, спричиняє серйозну небезпеку пожежі й загрожує потраплянням у пастку всередині будівель у разі надзвичайної ситуації через обмежений приплив повітря. І навпаки, якщо на підприємствах забезпечене регулярне прибирання

за допомогою промислових пилососів, це не лише зменшує вміст пилу та бруду на робочих місцях, а й покращує робоче середовище в цілому та здоров'я працівників. Крім того, такі заходи:

- ▶ зменшують витрати на технічне обслуговування, тому що машини залишаються чистими на триваліший термін;
- ▶ зменшують кількість невиходів на роботу через хворобу;
- ▶ надають підприємству конкурентну перевагу завдяки підвищенню продуктивності праці.

ЗАВДАННЯ: пройдіться своїм підприємством і складіть список матеріалів, які мають зберігатися належним чином та в безпеці. Зазначте, чи необхідно прибрати якісь місця та поверхні, зокрема видалити пил або сміття. Щоденно підтримуйте належний порядок на всій території підприємства і вчіть нових працівників робити це.

ПРАКТИКА ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ ТА ЗАСОБИ

При проектуванні будь-якого підприємства необхідно розрахувати достатню кількість побутових, санітарних приміщень у залежності від кількості працівників на зміні.

Площа санітарно-побутових приміщень визначається відповідно до кількісного складу працівників у найбільш багаточисельну зміну на об'єкті за збільшеними нормативними показниками.

Слід забезпечити наявність умивальників, щоб працівники могли підтримувати особисту гігієну, зокрема шляхом миття рук. Належна гігієна обмежує контакт із небезпечними професійними факторами та поширення небезпечних хімічних речовин і збудників інфекцій.

Умивальники мають бути легкодоступними, а розташувати їх слід так, щоб вони не забруднювалися внаслідок робочої діяльності й відповідали потребам працівників. Раковини мають бути достатньо великими, щоб працівники могли мити передпліччя, а крани відкриватися та закриватися одним рухом (бажано з нижньою педаллю).

Якщо використовується захисний одяг або є професійний ризик забруднення верхнього одягу небезпечними речовинами, мають бути передбачені роздягальні (у минулому через волокна шкідливих речовин на одязі у шахтарів, які видобували азбест, у членів їхніх сімей виникали різні захворювання, зокрема рак). Приміщення для переодягання мають бути сплановані та розташовані так, щоб запобігати поширенню забруднення із захисного одягу на особистий і від одного приміщення до іншого. Слід передбачити окремі приміщення для чоловіків і жінок.

Щоб зменшити професійний ризик ковтання небезпечних речовин, працівники мають їсти, пити й палити лише у спеціально відведених місцях. Для того щоб уникнути забруднення їжі та напоїв, їдальні та кімнати для відпочинку не повинні бути розташовані поряд із виробничими приміщеннями. Слід підтримувати їх у чистоті, причому особливу увагу треба приділяти боротьбі зі шкідниками, тому що залишки їжі можуть привертати комах і мишей. Щоб попередити забруднення, усі матеріали, використовувані під час приготування їжі, слід зберігати в зачинених шафах.

Водопостачання, санітарія і гігієна мають визначальне значення у підтриманні безпеки та здоров'я, особливо під час спалахів інфекційних захворювань, як-от пандемія COVID-19. У світовому масштабі рівний доступ до чистої питної води та належних санітарно-гігієнічних послуг ще далеко не забезпечений¹⁶, тож підприємство іноді є єдиним місцем, де працівники можуть знайти чисту питну – і навіть проточну – воду.

Туалети повинні утримуватися в належній чистоті та порядку, у них постійно мають бути наявні гаряча/тепла та холодна вода, мило, антисептик для рук і туалетний папір. За можливості їх треба обладнати сушарками для рук або паперовими рушниками, тому що тканинні рушники – особливо в разі спільного користування – можуть поширювати інфекцію. Кількість туалетів має бути пропорційною чисельності працівників, а самі туалети – легкодоступними, зокрема і для працівників з інвалідністю. За можливості повинні бути передбачені окремі туалети для жінок і для чоловіків, причому в будь-якому випадку має бути гарантована приватність (наприклад, із можливістю закритися). У туалетах слід забезпечити належну вентиляцію та освітлення. Вони повинні розташовуватися далеко від потенційних джерел забруднення і бути доступними для кожного, хто перебуває на підприємстві, включно з персоналом харчоблока, відвідувачами та водіями. На будівельних майданчиках або у сільській місцевості слід забезпечити наявність пересувних туалетів.

Робоча зона повинна бути безпечним, здоровим середовищем, тому важливу роль відіграють такі чинники, як *температура, вологість, вентиляція та освітлення*. Безперечно, середовища, в яких ці чинники не є оптимальними, спричиняють додаткові професійні ризики для працівників і можуть призводити до нещасних випадків. Роботодавці несуть відповідальність за забезпечення безпечного і здорового середовища, зокрема за допомогою природного освітлення та природної вентиляції. Якщо природної вентиляції недостатньо, слід установити належні системи (наприклад, вентилятори або кондиціонери повітря) та забезпечити їхнє обслуговування (шляхом заміни фільтрів і перевірки потоку повітря). Робота, що спричиняє виникнення пилу чи пари, може вимагати наявності локалізованої витяжної вентиляції або інших технічних запобіжних заходів, як-от водних систем. Роботодавці мають забезпечити, щоб перевірки охоплювали показники рівня шуму, вібрації і небезпечні фактори (не лише очевидні, як-от хімічні речовини, а й менш очевидні, наприклад радіацію).

16 ILO: Employment-Intensive Investment Programme (EIIP) Guidance: Technical note on water, sanitation and hygiene (WASH) interventions in response to COVID-19, 14 May 2020 [МОП: Порадник із Програми інвестицій для підвищення рівня зайнятості. Технічна записка щодо заходів у галузі водопостачання, санітарії та гігієни (БСГ) у відповідь на COVID-19, 14 травня 2020 р.], https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_744731.pdf

ЗНАКИ БЕЗПЕКИ

Вимоги до знаків безпеки і захисту здоров'я працівників на робочих місцях встановлює Технічний регламент знаків безпеки та захисту здоров'я працівників,

Дія Технічного регламенту поширюється на знаки безпеки і захисту здоров'я працівників, якими за допомогою графічних символів, кольорів, світлових або звукових сигналів, словесних або сигналів, поданих за допомогою жестів, встановлюється заборона щодо вчинення небезпечних дій або дій, що можуть спричинити небезпеку, або дається вказівка щодо здійснення заходів безпеки та/або захисту здоров'я, або попередження про наявність професійного ризику чи небезпеки, або вони зобов'язують до виконання певних дій для забезпечення безпеки та/або захисту здоров'я працівників на робочому місці.

Роботодавці повинні забезпечити наявність знаків безпеки в місцях, де є значний професійний ризик, якого не можна уникнути або позбавитися шляхом безпечного провадження робіт або в будь-який інший спосіб. Ці знаки мають відповідати національним нормативним актам і розміщуватися в помітних і доречних місцях, зокрема на обладнанні. Оскільки ці знаки повинні бути зрозумілими всім, їхній текст має бути поданий офіційною мовою та перекладений за потреби місцевими мовами.

Відвідувачі та інші сторонні особи, що мають доступ на підприємство, повинні бути поінформовані про зміст знаків безпеки і необхідність дотримуватися вказівок на них. Для цього можна розповсюдити листівки з поясненнями. Малюнки мають бути чіткими. Крім того, і текст, і малюнки повинні бути такими, щоб їх можна було розібрати на відстані, оскільки якщо підійти до обладнання надто близько, щоб їх прочитати, це може спричинити небезпечний для життя ризик отримання удару чи іншої травми.

Вимог знаків безпеки слід дотримуватися в усіх місцях і видах діяльності, де зайняті люди. За потреби роботодавцям необхідно:

- ▶ використовувати знаки для регулювання дорожнього руху в робочих зонах;
- ▶ утримувати в належному стані розміщені ними знаки безпеки;
- ▶ забезпечити навчання щодо всіх розміщених знаків безпеки, роз'яснювати працівникам нові та незнайомі знаки й розповідати їм, що робити, коли вони бачать знак безпеки.

Працівники мають дотримуватися вказівок, що містяться на знаках безпеки, не демонтувати, не накривати й не ігнорувати їх.

Вказівки, що містяться на знаках безпеки, також повинні давати чітке попередження стороннім особам (наприклад, працівникам служб доставки та клієнтам). Їхнє використання й розміщення на підприємстві слід оцінювати шляхом обходу території і ретельної інвентаризації наявних знаків безпеки, плакатів, розмітки та ярликів. Усі попередження про небезпечні фактори, які усунуто, слід видаляти, тому що непотрібні знаки безпеки можуть відвертати увагу від тих знаків, які є актуальними.

Розмір, колір, зображення і формулювання знаків безпеки (як-от НЕБЕЗПЕЧНО, УВАГА або ОБЕРЕЖНО) мають відповідати чинній національній нормативній базі, а їхнє значення має бути легко зрозуміле на відстані (наприклад, для загальних знаків безпеки це зазвичай щонайменше 1,5–2 метри) за умови, що вони правильно встановлені та однозначно передають закладене в них повідомлення.

► Рис. 15. Приклади знаків безпеки

ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

МОП рішуче виступає за необхідність освіти й підготовки кадрів у сфері БЗР¹⁷ – не лише на рівні підприємства, а й у всій системі освіти взагалі¹⁸.

Цей підхід є дуже ефективним у підвищенні рівня знань і навичок працівників і роботодавців, а також у сприянні обізнаності щодо важливості безпеки та здоров'я для сфери праці.

У багатьох країнах, які ухвалили норми МОП, роботодавці за законом зобов'язані проводити навчання з питань БЗР. Це забезпечило конкретні вимірні результати для працівників.

¹⁷ Конвенція № 155 вимагає від держав-членів МОП ужиття заходів для сприяння включенню питань БЗР до програм освіти й професійної підготовки на всіх рівнях.

¹⁸ Глобальна комісія МОП із питань майбутнього сфери праці закликає до «офіційного визнання всезагального права на неперервне навчання та створення ефективної системи неперервної освіти» (Work for a brighter future (Geneva, 2019) [Працювати заради кращого майбутнього (Женева, 2019)], с. 20. Текст доступний за посиланням https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf).

Освіта і професійна підготовка з питань БЗР може покращити безпеку та здоров'я працівників на роботі. Дослідження, проведене в групі з 300 працівників лісозаготівельної галузі в Південно-Африканській Республіці, продемонструвало значне зменшення кількості професійних травм після запровадження у 2005 році програм освіти й професійної підготовки з питань БЗР. Нижче на графіку відображено динаміку кількості травм за роками.

- **Рис. 16. Травми, що призвели до втрати робочого часу в лісозаготівельній компанії, до та після запровадження у 2005 р. щорічного навчання з питань безпеки (2003–2013 рр.)**

Починаючи з 2017 року, посадовими особами Держпраці проведено низку інформаційних кампаній та масштабних заходів щодо підвищення рівня знань у сфері БЗР серед працівників лісової галузі України, що дозволило за два роки зменшити кількість смертельно травмованих працівників майже на 50%.

Водночас у 2020 році у зв'язку з мораторієм на проведення заходів державного нагляду увага була зміщена на проведення превентивної діяльності за іншими напрямками. Як наслідок – протягом 2020 року було зареєстровано стрімке зростання кількості нещасних випадків у лісовій галузі.

Аналіз виробничого травматизму в Україні за останні 5 років показує, що протягом 2017–2019 років відбувалося поступове зниження кількості травмованих на виробництві у лісовій галузі, проте вже у 2020 році було травмовано 61 працівника. Аналогічна ситуація спостерігається і за кількістю нещасних випадків зі смертельними наслідками. У 2020 році зареєстровано суттєве збільшення кількості загиблих працівників порівняно з 2019 роком (рис. 17).

► **Рис. 17. Загальний та смертельний травматизм у лісовій галузі у 2017–2021 роках**

Ситуацію, що склалася навколо підприємств усіх галузей економіки України, неможливо кардинально виправити без впровадження і належного функціонування сучасної системи безпеки та здоров'я працівників на роботі з елементами якісного оцінювання та управління професійними ризиками.

Освіта й професійна підготовка мають зокрема психосоціальні переваги, наприклад мотивацію, готовність до участі в заходах із БЗР, безпечніший/здоровіший спосіб життя та організації праці.

Для того щоб досягти успіху, навчання має підтримуватися роботодавцями та керівництвом і бути невід'ємною складовою діяльності підприємств. Слід активно залучати працівників і профспілки: наприклад, можна використовувати досвід літніх працівників, які можуть виступати в ролі наставників або інструкторів. Зміст навчання та відповідні матеріали мають враховувати конкретний сектор діяльності та наявні в ньому професійні ризики, бути збалансованими з точки зору теорії і практики, а викладання здійснюватися через активну участь.

Навчання слід проводити так, щоб матеріал був легкодоступним і зрозумілим для всіх учасників (за потреби – місцевими мовами, а у віддалених сільських районах – із залученням мобільних бригад).

Програми навчання мають:

- охоплювати всіх працівників підприємства;
- проводитися компетентними особами;
- передбачати ефективне та своєчасне первинне та повторне навчання через відповідні інтервали, але не рідше 1 разу на рік для працівників, що виконують роботи підвищеної небезпеки;

- ▶ включати оцінювання учасниками рівня розуміння та засвоєння ними матеріалу;
- ▶ періодично переглядатися, якщо є зміни в технологічному процесі, НПАОП. При цьому враховувати заходи безпеки, відповідно до впроваджених карт з оцінювання професійних ризиків; крім того, до програм навчання слід вносити необхідні зміни для забезпечення їхньої актуальності й ефективності;
- ▶ за необхідності документуватися з урахуванням масштабу й характеру діяльності підприємства.

Навчання має проводитися для всіх учасників безоплатно, у робочий час. Це забезпечує виконання роботодавцями своїх зобов'язань із проведення навчання без покладання на працівників часового та фінансового тягаря.

ВНУТРІШНІЙ НАГЛЯД ІЗ БОКУ РОБОТОДАВЦІВ

Роботодавці повинні здійснювати належний та достатній нагляд за своїми працівниками.

Інженерам із БЗР, які здійснюють нагляд, необхідно знати, що від них очікують у плані безпеки та здоров'я. Їм потрібно розуміти політику роботодавця щодо безпеки та здоров'я, своє місце в ній і способи, якими роботодавець хоче забезпечувати безпеку та здоров'я. Отже, їм слід пройти підготовку з питань конкретних небезпечних факторів, наявних у процесах діяльності підприємства, і відповідних методів контролю цих професійних ризиків та їх мінімізації.

Інженери з БЗР мають забезпечити, щоб підпорядковані їм працівники розуміли професійні ризики, пов'язані з певним робочим середовищем, і методи, використовувані для контролю цих професійних ризиків. Нові, недосвідчені або молоді працівники, а також працівники, рідною мовою яких не є мова відповідної країни, можуть потребувати більшого нагляду, ніж інші.

Роботодавцям слід забезпечити, щоб працівники знали, як повідомляти про труднощі, а інженери з БЗР були знайомі з потенційними проблемами, що впливають із незнання, відсутності досвіду та складнощів спілкування. Інженери з БЗР мають слідкувати, щоб передбачені запобіжні заходи професійних ризиків здійснювалися своєчасно й належним чином, підтримувалися й контролювалися. Роботодавцям слід установити порядок перевірки безпечного виконання робіт підрядниками.

Ефективний нагляд може допомогти роботодавцям контролювати ефективність отриманої працівниками підготовки та визначати, чи є працівники достатньо спроможними й компетентними для виконання дорученої роботи. Якщо інженери з БЗР бачать недотримання норм із БЗР, вони мають вживати заходів для виправлення цієї ситуації; наприклад, зварник, який працює без захисного екрана, не лише піддає професійному ризику власну безпеку та здоров'я, а й безпеку і здоров'я оточуючих людей, у процесі виконання будь-яких робіт компрометує роботодавця, який може в результаті недотримання правил цим працівником понести підвищені витрати на медичне обслуговування та страхування, а його репутації та іміджу компанії може бути завдано шкоди.

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ (ЗІЗ)

Останній рівень контролю професійних ризиків – це засоби індивідуального захисту (ЗІЗ), а саме індивідуальне обладнання, що забезпечує захист від небезпечних професійних факторів і зменшує професійний ризик отримання шкоди через них. ЗІЗ можуть бути призначені для захисту різних частин тіла і мати різну форму – наприклад, каски, захисні окуляри, маски для обличчя, респіратори, навушники, фартухи, ремені безпеки, рукавиці, захисне взуття тощо.

Як зазначалося вище (у матеріалі про ієрархію запобіжних заходів), ЗІЗ слід видавати лише у тих випадках, коли інші, ефективніші запобіжні заходи професійного ризику виявилися недостатніми для належного контролю професійного ризику. У таких ситуаціях роботодавці відповідають за забезпечення працівників засобами індивідуального захисту від конкретного небезпечного професійного фактора (як-от шум, пил, вібрація або хімічна речовина). Наприклад, якщо доводиться носити захисні окуляри для захисту очей від твердих частинок, що розлітаються, оцінювач спочатку повинен переконатися в тому, що цього професійного ризику не можна уникнути шляхом виконання цієї робочої операції іншим способом. Після того, як оцінювач перевірів цей аспект, слід підібрати окуляри, які мають достатню міцність для того, щоб витримати удари твердих частинок. Потім треба перевірити, чи підходять ці окуляри працівникам і чи можна адаптувати їх до випадків, коли працівники носять звичайні окуляри або контактні лінзи. Слід урахувати й такі можливі проблеми з використанням захисних окулярів, як запотівання скла і дискомфорт через носіння протягом тривалого часу. Нарешті, необхідно взяти до уваги такі аспекти, як зберігання та чищення окулярів, їхнє технічне обслуговування тощо.

ЗІЗ повинні відповідати законодавству та національним або, де це доречно, міжнародним стандартам. Вони мають бути підходящими та забезпечувати ефективний захист (наприклад, захисне взуття для убезпечення працівників кухонь у харчовій промисловості від предметів, що падають, наприклад великих металевих каструль і приладдя, а також для запобігання ковзанню та опікам у разі пролиття гарячих рідин). ЗІЗ мають підходити користувачеві за розміром (наприклад, необхідно забезпечити наявність захисних рукавиць різних розмірів, щоб вони підійшли всім працівникам, зокрема жінкам), надаватися працівникам безоплатно та належним чином утримуватися, а за потреби й замінюватися.

Працівники повинні проходити навчання з питань належного використання, утримання, утилізації і зберігання ЗІЗ. Про будь-які дефекти (як-от дірки в діелектричних рукавицях для електротехнічних робіт) слід негайно повідомляти роботодавцю чи інженерам із БЗР, тому що такі дефекти, якщо їх проігнорувати чи не помітити, можуть створювати загрозу життю та здоров'ю працівників.

Пам'ятайте, що ЗІЗ слід розглядати як останню «лінію захисту» від небезпечних факторів.

► **Рис. 18. Працівники, що використовують різні види ЗІЗ**

КРОК 4. ЗАФІКСУВАТИ, ХТО ВІДПОВІДАЄ ЗА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ І ЯКИХ САМЕ, А ТАКОЖ ТЕРМІНИ ВИКОНАННЯ

На цьому етапі роботодавець повинен запровадити запобіжні заходи професійних ризиків для безпеки та здоров'я, вибрані на кроці 3, і визначити відповідального за їхнє виконання – зазвичай це відповідальний за БЗР у структурному підрозділі, директор або служба БЗР. Слід визначити реалістичні терміни виконання цих заходів, а після їхнього виконання – зафіксувати дату виконання з подальшим контролем.

Підсумовуючи, слід наголосити, що необхідно чітко визначити й зафіксувати:

- особу, яка вживатиме заходів на рівні суб'єкта господарювання¹⁹; у таблиці для оцінювання професійних ризиків слід також указати ім'я та прізвище цієї особи та її посаду (наприклад, директор Олена Петренко, інженер із БЗР Іван Сєдих);
- термін, до якого буде здійснено певний захід, наприклад, 19/12/2022;
- дату виконання відповідного запобіжного заходу професійного ризику, наприклад, 01/11/2022.

¹⁹ Зазвичай роботодавці покладають ці завдання на директорів або інженерів з БЗР, які повинні мати достатні знання та навички у сфері БЗР.

КРОК 1	КРОК 2	КРОК 3		КРОК 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом	Усі працівники (35) наражаються на професійний ризик респіраторних захворювань, як-от астма, через вдихання деревного пилу. Оператори машин (15) піддаються підвищеному професійному ризику такого контакту. Контакт із пилом деревини твердих порід може викликати рак, особливо носової порожнини.	- Пил регулярно відсмоктується. - Забезпечено наявність належних умивальників і душових. - Одноразові респіратори є в наявності й регулярно замінюються.	Оснастити кожну машину, що є джерелом пилу, пило-відсмоктувальним обладнанням (місцевою витяжною вентиляцією).	Директор Олена Петренко	20/11/2022	15/09/2022
			Нагадати працівникам, що слід не витирати сухий деревний пил, а користуватися пилососом.	Інженер із БЗР Іван Седих	1/10/2022 (негайно)	01/10/2022
			Забезпечити належну підготовку операторів машин з експлуатації та базового технічного обслуговування пиловідсмоктувального обладнання.	Директор Олена Петренко	31/12/2022	16/10/2022
КРОК 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінювання професійних ризиків і за потреби оновити їх						

КРОК 5. ЗДІЙСНИТИ МОНІТОРИНГ ТА ПЕРЕГЛЯД ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ І ЗА ПОТРЕБИ ОНОВИТИ ЇХ

Кожний крок оцінювання професійних ризиків і відповідна інформація повинні документально фіксуватися й бути постійно доступними працівникам, керівникам та інженерам із БЗР. Вирішити це завдання простим способом можна за допомогою наведеного вище зразка таблиці.

На практиці оцінювання професійних ризиків дає змогу виявити багато небезпечних факторів, щодо яких необхідно вжити відповідних заходів. Серед найпоширеніших на підприємствах різних типів: вплив хімічних речовин; шум; ковзання, спотикання та падіння; транспортні засоби; електричні несправності; пожежа. Як зазначено вище, оцінювання професійних ризиків має враховувати потреби кожного підприємства.

Документація щодо оцінювання професійних ризиків засвідчує, що всі значні небезпечні фактори виявлені та усунені, врахована кількість осіб, яких вони стосуються, а також вразливість цих осіб, і що запобіжні заходи є достатніми, а залишковий професійний ризик – низьким. Така письмова документація корисна для роботодавців, керівників, працівників та інженерів із БЗР. Вона свідчить про відповідальний підхід усіх працівників на підприємстві до підтримання безпечного та здорового робочого середовища відповідно до закону.

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Важливо також здійснювати моніторинг ефективності запобіжних заходів професійних ризиків і забезпечити їхню стабільність. Чи успішно запроваджені вдосконалення, визначені під час оцінювання професійних ризиків, тобто чи зменшені професійні ризики для кожного з виявлених небезпечних факторів, а цільова група чи групи – краще захищені? Співробітники, які проводять перевірку робочих місць, мають встановити, чи застосовують працівники запобіжні заходи, які, за результатами оцінювання професійних ризиків, вже запроваджені або потрібні. Цей моніторинг повинні здійснювати не лише працівники та члени служби БЗР, а й керівники вищої і середньої ланок. Періодичність моніторингу залежатиме від результатів перевірки: якщо ефективні запобіжні заходи запроваджені, а працівники розуміють небезпечні фактори й професійні ризики, частоту моніторингу можна зменшити. І навпаки, якщо запобіжні заходи не застосовуються, а на підприємстві є непідготовлені працівники, моніторинг необхідно здійснювати частіше.

Корисно вимірювати ефективність запобіжних заходів як кількісно, так і якісно. Це можна робити за допомогою показників.

«Показники стану виконання» – це вимірні дані, що піддаються оцінюванню та дають змогу визначити ефективність політики підприємства з БЗР і побачити, чи досягаються поставлені цілі в цій сфері. Їх можна здобути з різних джерел, зокрема з документації про нещасні випадки на роботі та професійні захворювання, даних про кількість проведених/переглянутих оцінювань професійних ризиків, результатів інспектування робочих зон і відкритої статистики. Показник цього типу має бути визначений та виміряний під час початкового моніторингу, а потім його слід вимірювати через такі інтервали, щоб можна було відстежувати динаміку змін у часі (наприклад, тенденції кількості нещасних випадків на роботі після запровадження регулярного навчання працівників із питань БЗР). Щоб мати сенс, показники стану виконання мають бути чітко пов'язані з їхнім об'єктом, вимірювати і якість, і кількість, охоплювати результати, що були досягнуті в різних галузях, і ґрунтуватися на належних, достовірних даних; наприклад, якщо дані про кількість нещасних випадків або захворювань занижені, то ці дані не відображають реальний стан справ, і масштаб проблеми буде недооцінений.

Порівнюючи дані за певний період часу, група з оцінювання професійних ризиків може отримати уявлення про те, як підприємство контролює наявні на ньому професійні ризики. Рекомендується, щоб група, що проводить оцінювання, поставила реалістичні цілі, як-от навчання всіх нових працівників у встановлений термін, тому що це полегшить розроблення відповідних показників (наприклад, кількість нових працівників, які отримали найвищий бал під час перевірки щодо наявних на підприємстві професійних ризиків, зокрема психосоціальних і опорно-рухових). Можливі об'єкти показників – працівники, підприємство, машини, робочі операції, перевірка робочих місць, запобіжні заходи, дотримання законодавства, інформація про безпеку, надавана відвідувачам, та рекомендовані стандарти.

Іншими ключовими показниками, які слід відстежувати, є наявність спільної комісії працівників і керівництва з БЗР та/або політики з БЗР, кількість оцінювання професійних ризиків, перевірок робочих місць, небезпечних дій, стан евакуаційних шляхів, використання ЗІЗ, кількість нещасних випадків і аварійних ситуацій та їхнього розслідування.

Персонал, що брав участь в оцінюванні, та решта персоналу мають дати відгук про результати оцінювання професійних ризиків. Результати оцінювання можна обробляти по кожній робочій ділянці, по цехах або всьому підприємству. Їх можна використовувати також у наступних заходах або документах:

- ▶ в інструктажі працівників із питань БЗР;
- ▶ в інструкціях з експлуатації обладнання;
- ▶ у виробничих інструкціях;
- ▶ при складанні виробничих планів і планів роботи з БЗР;
- ▶ при плануванні діяльності служб безпеки та здоров'я на роботі;
- ▶ при складанні детальних звітів і вимірів;
- ▶ при плануванні робочих змін.

ПЕРЕГЛЯД І ОНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Оцінювання професійних ризиків – це не одноразовий захід; результати оцінювання слід переглядати й за потреби вносити корективи як мінімум щорічно, а в деяких випадках (наприклад, коли запроваджується нове обладнання, нові речовини та/або нові технологічні процеси) – частіше.

За результатами первинного оцінювання професійних ризиків були впроваджені запропоновані заходи. Оцінити їхню ефективність можна, вимірявши рівні професійних ризиків, на які вплинули заходи. І лише потім констатувати, що заходи призвели до підвищення рівня безпеки. Крім того, потрібно з'ясувати, чи не з'явилися нові небезпеки після проведених заходів, і оцінити розмір заподіяних ними професійних ризиків.

Належне оцінювання професійних ризиків необхідно проводити щорічно. Це можна зробити, наприклад, за допомогою таких запитань:

1. Рівні яких професійних ризиків змінилися за минулий рік?
2. Як ситуація змінилася за останній рік?
3. Чи є інформація про прийнятність рівня професійного ризику?
4. Чи відповідають теперішньому часу документи, заяви тощо?
5. Чи не сталося змін у законодавстві, які потребують виконання певних заходів?
6. Як змінилася діяльність підприємства протягом року?
7. Що змінилося в робочій зоні або сфері діяльності за останній рік?
8. Які загальні заходи було вжито для управління професійними ризиками за останній рік?

Повномасштабне оцінювання професійних ризиків не слід повторювати дуже часто. Нове оцінювання потрібне при якійсь зміні у робочих процесах. Найтипівішими змінами є розширення діяльності і зміна характеру діяльності, реорганізація, масштабні будівельні та ремонтні роботи або збільшення чисельності персоналу.

► ОЗНАКИ ЯКІСНО ПРОВЕДЕНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Оцінювання професійних ризиків **організовується роботодавцем**. До нього залучаються різні підрозділи організації відповідно до своїх завдань. Якісне оцінювання професійних ризиків засноване на принципі Р – Ф – П, іншими словами, у ньому беруть участь роботодавець, фахівці і працівники. Оцінювання, що виконується сторонніми фахівцями, повинно здійснюватися спільно з працівниками роботодавця. Залучення власного персоналу має активно супроводжуватися його інформуванням про хід виконання та результати оцінювання професійних ризиків.

Добре виконане оцінювання професійних ризиків має відображати **дійсний стан**, а його результати – реальні умови праці й трудового процесу. Під час оцінювання професійних ризиків важливо бути об'єктивними і виконувати всі заходи адекватно. Раніше впроваджені заходи з управління професійними ризиками враховуються в тій частині, в якій вони відповідають дійсності. Наприклад, оцінювання величини професійного ризику, що завдається шумом, має враховувати ефективність заходів щодо запобігання шуму лише в тій частині, в якій заходи насправді виконані.

Якісне оцінювання професійних ризиків є **систематичним**. Оцінювання професійних ризиків зроблене правильно, якщо в ньому систематично розпізнаються небезпеки й оцінюються професійні ризики для найголовніших виробничих процесів (робочих операцій). Оцінювання професійних ризиків повинно охоплювати всі значні зони професійних ризиків. Його потрібно робити так, щоб найбільш виражені й великі зони професійних ризиків контролювалися б найретельніше. Оцінювання загального характеру має доповнюватися докладними уточненнями та роз'ясненнями.

Якісне оцінювання професійних ризиків відображає найгостріші проблеми (потреби) забезпечення безпеки праці. Визначення величини професійного ризику потрібно виконувати так, щоб були виділені найвираженіші і значимі з точки зору забезпечення безпеки професійні ризики. З іншого боку, при оцінюванні професійних ризиків треба виділяти й ті професійні ризики, щодо яких не потрібні спеціальні заходи або додаткові роз'яснення. Результати оцінювання мають бути використані при розробленні конкретних заходів з управління професійними ризиками.

Якісне оцінювання професійних ризиків повинно носити **профілактичний характер**. Воно ґрунтується на наявних даних організації про професійні ризики, про небезпечні ситуації, нещасні випадки, що відбулися раніше, а також нещодавні інциденти. Крім архівних даних враховуються потенційні небезпеки, що поки не проявилися, але виникнення яких в процесі роботи ймовірне. Також оцінюється достатність впроваджених раніше заходів із безпеки праці.

Якісне оцінювання професійних ризиків є **практичним**. Головне його завдання – здійснити зрозумілі та здійсненні заходи для підвищення безпеки праці. До оптимального використання результатів оцінювання професійних ризиків можна віднести й те, що вони впроваджуються відповідно до встановлених законодавством методів у вигляді безлічі форм реалізації, у тому числі, наприклад, включаються в інструктажі з БЗР.

Якісне оцінювання професійних ризиків має бути **задокументованим**. Результати оцінювання професійних ризиків і рішення щодо них надаються у письмовому вигляді. Документи слід супроводжувати інформацією про виконання заходів. Виконані заходи свідчать про результативне оцінювання професійних ризиків.

Якісне оцінювання професійних ризиків є таким, що **розвивається**, і є постійною функцією підприємства. До правильного оцінювання професійних ризиків відносять відстеження виконання заходів, повторне оцінювання професійних ризиків для з'ясування їхніх впливів і безперервний контроль робочого середовища для профілактики професійних ризиків. Інформацію, що міститься в документах з оцінювання професійних ризиків, слід враховувати при повторному оцінюванні.

НАГЛЯД ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я

В Україні єдиний порядок організації та проведення попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, визначає Положення про порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій (далі – Положення).

Лікарі професійної медицини, медичні сестри та інші підготовлені медичні працівники підприємств мають активно працювати задля зміцнення здоров'я працівників, зокрема виявляти та/або лікувати професійні травми та захворювання. Заходи з нагляду за станом здоров'я включають медичні огляди (попередні, періодичні, за потреби, у разі повернення до роботи після тривалої відсутності за станом здоров'я та після звільнення з роботи) і, за потреби, спеціальні дослідження та інструментальні обстеження. Роботодавці відповідають за забезпечення отримання працівниками медичних послуг, передбачених законом.

Результати завершених медичних оглядів протягом місяця оформляються заключним актом згідно з додатком 3 до Положення, який складається у чотирьох примірниках (для лікувально-профілактичного закладу, власника, профспілкового комітету й санітарно-епідеміологічної станції). Медична документація має надійно зберігатися і бути добре захищеною, зокрема під час оброблення даних або їхнього зберігання на комп'ютерах чи цифрових носіях. Її слід зберігати для подальшого використання, а працівники повинні мати право доступу до власних медичних даних. Вищезгадана медична документація є також цінною для використання в дослідженнях і обстеженнях.

Конкретного шаблону для кроку 5 немає, але наявність документації з усіх п'яти кроків та її оновлення є доказом уважного ставлення підприємства до справи покращення стану БЗР.

КРОК 1	КРОК 2	КРОК 3		КРОК 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано

КРОК 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінювання професійних ризиків і за потреби оновити їх

► 4. СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЗР

Оцінювання професійних ризиків – один із фундаментальних компонентів БЗР на рівні підприємства. Без прихильності з боку роботодавців, керівників і працівників та чіткої картини небезпечних факторів, професійних ризиків і дієвості запобіжних заходів будь-який прогрес матиме епізодичний характер, а стале покращення навряд чи буде досягнуте. Оцінювання професійних ризиків передбачає запровадження системного підходу, заснованого на відчутно ефективних діях, які є корисними не лише для безпеки та здоров'я, а й для продуктивності праці.

МОП видала керівні принципи із заохочення БЗР на національному рівні та на рівні підприємства. Вони напряду стосуються МСП і спрямовані на те, щоб:

- a. надавати рекомендації з інтеграції елементів системи управління БЗР на підприємстві як складової загальної політики та управлінських заходів;
- b. заохочувати всіх учасників підприємства, зокрема роботодавців, власників, управлінський персонал, працівників та їхніх представників, застосовуючи відповідні принципи та методи управління БЗР для постійного підвищення ефективності БЗР²⁰.

► 4.1. СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ТА ЗДОРОВ'ЯМ НА РОБОТІ (СУБЗР): ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЦІЛІ

ЩО ТАКЕ СУБЗР?

Системи управління часто використовуються в процесах прийняття рішень як у бізнесі, так і в повсякденному житті, наприклад під час придбання обладнання, розширення діяльності або вибору нових меблів. Створення СУБЗР ґрунтується на критеріях, стандартах і результатах у сфері БЗР. Мета цього процесу – запровадити логічний, поетапний метод оцінювання та підвищення результативності роботи із запобігання нещасним випадкам та аваріям на роботі шляхом ефективного управління небезпечними факторами та професійними ризиками в робочій зоні. СУБЗР використовується для того, щоб прийняти рішення про те, що необхідно зробити і як це найкраще зробити; контролювати процес досягнення поставлених цілей; оцінювати здійснені кроки; виявляти напрями покращення. За потреби її можна адаптувати до змін на підприємстві й до вимог законодавства.

БЗР, зокрема додержання національних законів і нормативних актів, є обов'язком роботодавця²¹, який повинен демонструвати рішучу прихильність до діяльності з БЗР на рівні підприємства та запровадити відповідні механізми для створення СУБЗР. Основні елементи цієї системи представлені нижче на малюнку.

20 МОП, Керівні принципи із систем управління безпекою та здоров'ям на роботі (МОП-БЗР 2001) (вебсторінка), розділ 1 «Цілі». Див. https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/normative-instruments/WCMS_107727/lang-en/index.htm

21 Працівники також мають обов'язки, як зазначено у ст. 19 (а) Конвенції № 155: «працівники в ході виконання своєї роботи співпрацюють у виконанні їхнім роботодавцем покладених на нього обов'язків».

► **Рис. 18. Керівні принципи МОП із СУБЗР: цикл безперервного вдосконалення**

СУБЗР – це логічний інструментарій, який відрізняється гнучкістю і може адаптуватися до розміру та характеру діяльності підприємства й зосереджуватися на всіх небезпечних факторах і професійних ризиках, пов'язаних із такою діяльністю. Підхід, заснований на застосуванні СУБЗР, забезпечує:

- ефективну й послідовну реалізацію запобіжних і захисних заходів;
- установлення правил;
- узяття зобов'язань;
- урахування всіх факторів під час оцінювання небезпек і професійних ризиків;
- залучення керівництва та працівників до цього процесу на їхніх рівнях відповідальності.

► 4.2. ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА З БЗР

Щоб забезпечити схвалення цілей політики з БЗР, роботодавець повинен запровадити цю політику шляхом обміну інформацією та обговорення з працівниками. Політика з БЗР має:

- a. відповідати специфіці суб'єкта господарювання та враховувати його розмір і характер діяльності;
- b. бути стислою, чітко викладеною, датованою й набирати чинності після підписання або погодження роботодавцем або відповідальною особою підприємства, яка обіймає на ньому найвищу посаду;
- c. поширюватися серед усіх осіб на їхніх робочих місцях із забезпеченням легкого доступу до неї;
- d. переглядатися на предмет забезпечення актуальності;
- e. за необхідності надаватися відповідним третім зацікавленим сторонам²².

Вона повинна містити щонайменше нижчезазначені основні принципи та цілі, щодо яких підприємство взяло відповідні зобов'язання:

- a. забезпечення безпеки та здоров'я всіх учасників підприємства шляхом попередження пов'язаних із роботою травм, погіршення здоров'я, захворювань та інцидентів;
- b. дотримання відповідних національних нормативно-правових актів із БЗР, добровільних програм, колективних угод із БЗР та інших вимог, які підприємство зобов'язалося виконати;
- c. забезпечення консультацій з працівниками та їхніми представниками та залучення їх до активної участі в усіх елементах системи управління БЗР;
- d. безперервне вдосконалення функціонування системи управління БЗР.

СУБЗР має бути сумісна з іншими системами управління на підприємстві або інтегрована до них²³.

Політика з БЗР повинна бути чітко сформульована та відповідати інтересам підприємства, для якого вона розроблена. Її слід поширити так, щоб кожний працівник мав можливість ознайомитися з нею²⁴. Необхідно застосовувати словесне спілкування, якщо працівник не вміє читати або він незрячий. Текст політики, крім того, слід поширити на всій території підприємства, щоб вона слугувала постійним нагадуванням кожному.

²² МОП, Керівні принципи із систем управління безпекою та здоров'ям на роботі, розділ 3.1 «Політика з безпеки та здоров'я на роботі».

²³ Там само.

²⁴ Зразок заяви про політику Національної служби з питань здоров'я Великої Британії наведений за посиланням <https://www.hse.gov.uk/simple-health-safety/policy/example-policy-statement.pdf>

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

Визнання багатоманітності, зокрема ґендерних відмінностей, робочої сили є життєво важливим для забезпечення безпеки та здоров'я як працівників, так і працівниць. Хоча в цьому напрямі досягнуто певного прогресу, МОП вважає, що можна й необхідно зробити більше. Ґендерні відмінності слід урахувувати під час розроблення політики з БЗР та відповідних стратегій запобігання.

Ґендерно чутливий підхід визнає та висвітлює відмінності між працівниками та працівницями, з тим, щоб можна було виявляти професійні ризики для БЗР і реалізувати ефективні рішення. Через різні роботи, які вони виконують, та їхні різні суспільні ролі, очікування та обов'язки чоловіки та жінки можуть зазнавати різних фізичних і психологічних професійних ризиків на робочому місці, а отже, потребувати різних запобіжних заходів.

Цей підхід визнає також, що статевий поділ праці, біологічні відмінності, моделі зайнятості, суспільні ролі та соціальні структури сприяють ґендерно чутливим особливостям небезпечних факторів і професійних ризиків на роботі, які слід урахувувати, якщо поставлене завдання забезпечити ефективність політики та стратегії запобігання у сфері БЗР.

УЧАСТЬ ПРАЦІВНИКІВ І СТВОРЕННЯ КОМІСІЇ З БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я (КБЗ)

Участь працівників є одним із головних елементів СУБЗР. Роботодавці повинні забезпечити консультації з працівниками та їхніми представниками з безпеки та здоров'я на роботі, їхнє інформування та підготовку з усіх аспектів БЗР, зокрема щодо заходів у разі настання надзвичайних ситуацій. Крім того, роботодавці мають забезпечити, щоб вищезгадані особи мали час і ресурси для активної участі в процесах організації, планування й реалізації, оцінювання та вдосконалення системи.

З цією метою роботодавці повинні забезпечити створення й ефективне функціонування комісії з безпеки та здоров'я (КБЗ)²⁵ та визнання представників працівників із безпеки та здоров'я відповідно до національних законів і практики.

Комісію створюють як консультативно-дорадчий орган, у якому представники адміністрації і профспілок спільно розв'язують питання безпеки, гігієни праці, робочого середовища. Рішення про доцільність створення комісії приймає трудовий колектив на загальних зборах (конференції) за поданням роботодавця і професійної спілки. Тобто комісію створюють за наявності згоди обох сторін.

На загальних зборах (конференції) трудового колективу визначають кількісний і персональний склад комісії, обирають її голову.

КБЗ є дорадчими органами, до складу яких входить рівна кількість представників керівництва і працівників, спільна мета яких – підтримувати та покращувати БЗП усіх працівників. До них слід залучати фахівців із БЗР, де це є можливим та/або приписано законом,

²⁵ У Керівних принципах із систем управління безпекою та здоров'ям на роботі МОП визначає «комітет із безпеки та здоров'я» як «комітет, до складу якого входять представники працівників із безпеки та здоров'я на роботі та представники роботодавців, що створюється і діє на рівні організації відповідно до національних законів, нормативних актів і практики» (с. 19).

а членами комісії зазвичай мають бути працівники й керівники з найвищим рівнем знань про небезпечні фактори та професійні ризики на робочому місці, а також про принципи й нормативні акти у сфері БЗР. КБЗ надає працівникам можливість брати активну участь у формуванні політики підприємства з БЗР та у прийнятті рішень із цих питань. Протоколи засідань і рішення комітету мають зберігатися. Комісія повинна діяти відповідно до вимог Типового положення та регулярно проводити засідання та інспекції робочих місць.

КБЗ – це механізм, заснований на широкій участі, та прояв прихильності до забезпечення БЗР. Його існування асоціюється з нижчим рівнем поширеності нещасних випадків на роботі.

Як показали дослідження, підходи, що ґрунтуються на широкій участі, забезпечують підвищення результативності БЗР за допомогою СУБЗР, особливо на підприємствах, що охоплені профспілковою діяльністю. Необхідність повномасштабної участі працівників рішуче наголошується в усіх нормах МОП із БЗР²⁶.

СУБЗР не може функціонувати належним чином без ефективного соціального діалогу в межах КБЗ та інших механізмів (наприклад, колективних переговорів). Працівники та їхні представники повинні мати можливість брати повноцінну участь в управлінні БЗР на рівні підприємства шляхом безпосереднього залучення та консультацій. СУБЗР не може успішно працювати, якщо всім зацікавленим сторонам не встановлено чітко визначені обов'язки щодо її функціонування.

Для ефективної роботи КБЗ важливо забезпечити належне інформування та навчання, створити дієві механізми соціального діалогу й комунікації і залучити працівників та їхніх представників до реалізації заходів із БЗР. У реалізації інформаційно-комунікаційних заходів слід також задіяти сторонніх зацікавлених осіб (наприклад, регуляторів, субпідрядників, сусідні громади та організації, клієнтів і споживачів).

Важливим фактором реалізації будь-якої програми з БЗР є навчання з питань БЗР на всіх рівнях – від керівників до працівників. Таке навчання має проводитися на постійній основі, щоб забезпечити знання системи, а відповідні інструкції слід актуалізувати з урахуванням змін, що відбуваються на підприємстві.

ОРГАНІЗАЦІЯ

Відповідальність і підзвітність. Роботодавець повинен нести загальну відповідальність за захист безпеки та здоров'я працівників, здійснювати управління діяльністю з БЗР і забезпечувати, щоб БЗР було обов'язком лінійного керівництва, відомим і визнаним на всіх рівнях.

Компетентність²⁷ і підготовка. Вимоги до необхідної компетентності у питаннях БЗР має визначати роботодавець. Водночас слід установлювати й підтримувати заходи для забезпечення наявності у всіх відповідних осіб необхідної компетентності для виконання своїх обов'язків щодо безпеки та здоров'я.

²⁶ Особливо у Конвенції № 155, у Рекомендації 1981 р. щодо безпеки та здоров'я на роботі (№ 164) та у Керівних принципах із систем управління безпекою та здоров'ям на роботі.

²⁷ У Керівних принципах із систем управління безпекою та здоров'ям на роботі МОП визначає компетентну особу як «особу, яка має відповідну підготовку та достатні знання, досвід і навички для виконання конкретної роботи» (с. 19).

Документація. Слід створювати, вести та в міру необхідності переглядати й оновлювати документацію з БЗР з урахуванням розміру підприємства та характеру його діяльності. Ці документи мають поширюватися і бути легкодоступними для всіх працівників, для яких вони призначені або на яких вони впливають. Документація може охоплювати: політику з БЗР і встановлені обов'язки у цій сфері; значні небезпечні професійні фактори та професійні ризики, а також заходи, спрямовані на їхнє попередження і контроль (оцінювання професійних ризиків); протоколи заходів із БЗР (перевірок робочих місць); пов'язані з роботою травми, погіршення здоров'я, захворювання та інциденти; національні закони та нормативні акти з питань БЗР; дані нагляду за станом здоров'я; дані про вплив робочого середовища та результати його моніторингу; технічні й адміністративні процедури, інструкції та інші доречні внутрішні управлінські документи.

Комунікація. Слід запровадити та виконувати заходи й процедури з отримання, документування внутрішніх і зовнішніх повідомлень щодо БЗР і належного реагування на них; забезпечення внутрішньої передачі інформації з БЗР між відповідними рівнями й функціональними структурами підприємства; забезпечення отримання, розгляду та врахування запитів, ідей і пропозицій працівників та їхніх представників із БЗР.

ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Початковий огляд. Систему управління БЗР і відповідні заходи слід оцінювати шляхом проведення початкового огляду з метою створення вихідного рівня для вимірювання безперервного вдосконалення. Якщо такої системи не існує, початковий огляд має слугувати основою для її створення. Огляд має проводитися компетентними особами на основі консультацій з працівниками та/або їхніми представниками, якщо такі консультації потрібні.

Планування, розроблення та запровадження системи. Метою планування має бути створення СУБЗР, яка підтримує²⁸:

- ▶ щонайменше відповідність національним законам і нормативним актам;
- ▶ елементи системи управління БЗР підприємства;
- ▶ постійне підвищення результативності заходів із БЗР;
- ▶ розроблення та впровадження передових і сучасних методів та форм управління БЗР на підприємстві, а також підвищення рівня безпеки на кожному робочому місці.

На основі результатів початкового огляду, подальших оглядів або інших наявних даних необхідно вживати заходи з адекватного та належного планування БЗР. Ці заходи з планування мають сприяти забезпеченню безпеки та здоров'я на роботі і включати розроблення та реалізацію всіх компонентів СУБЗР.

Цілі з безпеки та здоров'я на роботі. На основі політики з БЗР і початкового чи подальшого огляду слід установити вимірні цілі та вимоги з БЗР, що відповідають особливостям

²⁸ МОП, Керівні принципи із систем управління безпекою та здоров'ям на роботі, розділ 3.8 «Планування, розроблення та реалізація СУБЗР».

певного підприємства. Вони повинні бути узгоджені з національною нормативно-правовою базою, зосереджені на безперервному посиленні захисту БЗР працівників, бути реалістичними та досяжними, документально зафіксованими та доведеними до відома всіх відповідних функціональних структур і рівнів, періодично оцінюватися й у разі потреби оновлюватися.

Слід виявляти небезпечні фактори та професійні ризики для безпеки та здоров'я працівників, регулярно оцінювати професійні ризики, впроваджувати запобіжні й захисні заходи відповідно до ієрархії запобіжних заходів. Процедури та заходи з попередження й контролю небезпечних факторів мають:

- ▶ адаптуватися до небезпечних факторів і професійних ризиків, властивих певному підприємству;
- ▶ регулярно аналізуватися й за необхідності коригуватися;
- ▶ відповідати законам і нормативним актам у сфері БЗР та відображати належну практику;
- ▶ ураховувати поточний стан знань, зокрема інформацію та звіти інспекцій праці, служб безпеки та здоров'я на роботі, а також за необхідності інших ЦОВВ.

ОЦІНЮВАННЯ

Необхідно розробити, запровадити й періодично переглядати порядок постійного моніторингу, вимірювання та обліку результатів діяльності з БЗР. Слід розподілити обов'язки та повноваження з моніторингу на різних рівнях управлінської структури й забезпечити відповідальність управлінського апарату.

Розслідування пов'язаних із роботою травм, погіршення здоров'я, захворювань та інцидентів і їхнього впливу на результативність БЗР має виявляти й документально фіксувати будь-які недоліки в СУБЗР. Такі розслідування повинні проводитися компетентними особами за відповідної участі працівників і їхніх представників. Якщо існує КБЗ, він має проаналізувати результати розслідування і надати відповідні рекомендації. Дані розслідування та рекомендації КБЗ слід довести до відома відповідних осіб із метою здійснення коригувальних заходів, включити до аналізу ефективності управління та врахувати з метою безперервного вдосконалення.

АУДИТ

Аудит системи управління безпекою та здоров'ям працівників – документований процес незалежного, систематичного збору й аналізу інформації для об'єктивного оцінювання системи управління безпекою та здоров'ям працівників на відповідність вимогам законодавства, ефективності функціонування такої системи і заходів зі зменшення професійних ризиків.

Він є засобом вимірювання результативності системи в часовій динаміці та дає змогу запропонувати коригувальні заходи й нові цілі для подальшого вдосконалення.

Роботодавцем мають бути розроблені заходи з проведення періодичного аудиту кожного елемента СУБЗР із метою оцінювання загальної результативності й ефективності цієї системи. Необхідно також розробити політику та програму аудиту, зокрема визначити компетенцію аудитора, обсяг аудиту, частоту проведення аудиту, його методологію та порядок звітування²⁹.

ПОКАЗНИКИ СТАНУ ВИКОНАННЯ³⁰

Показники стану виконання заходів із БЗР не повинні обмежуватися показниками, що вимірюють тенденції щодо кількості нещасних випадків на роботі та професійних захворювань або наявності і усунення небезпечних факторів та професійних ризиків на підприємстві. Вони також мають вимірювати такі аспекти СУБЗР, як створення і результативність КБЗ (наприклад, кількість чергових засідань і ухвалених рішень), оновлення навчальних матеріалів, вирішення проблем щодо дотримання норм, програми зміцнення здоров'я, додержання добровільних стандартів безпеки та проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній.

Слід періодично проводити аналіз ефективності управління, щоб оцінити загальну стратегію СУБЗР і встановити, чи відповідає вона запланованим цілям діяльності й потребам підприємства. Цей аналіз має базуватися на зібраних даних і заходах, ужитих упродовж розглядуваного періоду, а також на виявлених аспектах і пріоритетах, які доцільно змінити з метою підвищення результативності й досягнення поставлених цілей.

► 4.3. НА ШЛЯХУ ДО БЕЗПЕРЕРВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ БЗР

Запобіжні та коригувальні дії. Слід створити й підтримувати механізми реалізації запобіжних і коригувальних дій, що впливають із підсумків моніторингу та вимірювання результативності СУБЗР, аудиту й аналізу ефективності управління. Якщо результати оцінювання показують, що запобіжні та захисні заходи є недостатніми, необхідно провести повторне оцінювання трудової діяльності, визначити коригувальні заходи (згідно з ієрархією запобіжних заходів), здійснити та своєчасно задокументувати їх.

Заходи з безперервного вдосконалення СУБЗР та різних її елементів повинні враховувати цілі системи, інформацію та дані, зібрані в межах кожного з цих елементів, як-от: результати оцінювань, вимірювання результативності, розслідування, рекомендації за результатами аудиту, підсумки аналізу ефективності управління; зміни в законах, нормативних актах і колективних угодах; нова інформація; значні технічні чи адміністративні зміни в діяльності підприємства; результати виконання програм із безпеки праці та зміцнення здоров'я на роботі. Процеси та результативність у сфері БЗР слід також порівняти з іншими заходами, спрямованими на підвищення ефективності роботи в цій сфері.

СУБЗР – логічний та корисний інструмент сприяння безперервному вдосконаленню роботи у сфері БЗР на рівні суб'єкта господарювання. Для заохочення застосування цього інструмента використовуються різні механізми, від вимог законодавства до добровільного прийняття. Серед ключових елементів його успішного застосування – прихильність

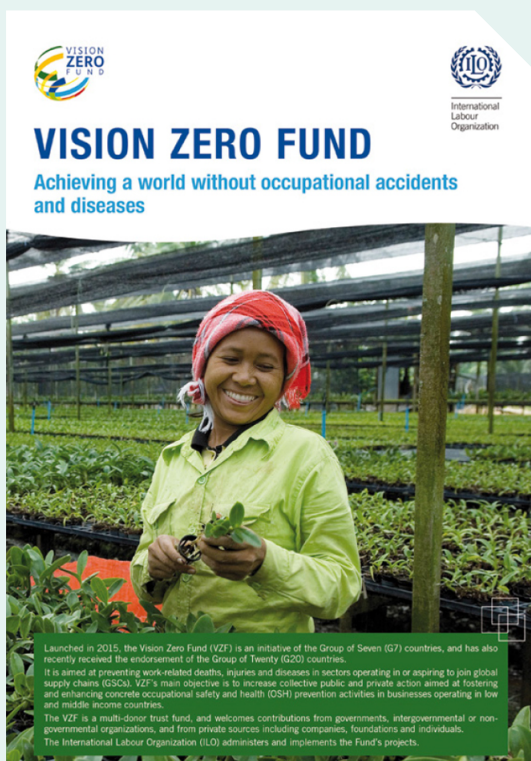
²⁹ Зразок шаблону аудиту («Інструмент аудиту програм у сфері безпеки та здоров'я»), використовуваного Департаментом праці Управління з безпеки та здоров'я на роботі США (OSHA), наведений за посиланням https://www.osha.gov/shpguidelines/docs/SHP_Audit_Tool.pdf

³⁰ Див. вище розділ щодо моніторингу ефективності запобіжних заходів.

керівництва й активна участь працівників у спільному процесі реалізації. Дедалі більше країн інтегрують СУБЗР у свої національні програми з БЗР із метою сприяти розробленню сталих механізмів удосконалення БЗР на підприємствах.

Оскільки усвідомлення необхідності вдосконалення БЗР для всіх поширюється на міжнародному рівні, зокрема через глобальні виробничо-збутові ланцюжки³¹, нове бачення заперечує старе переконання в тому, що нещасні випадки на роботі й професійні захворювання є неминучими. Фонд МОП Vision Zero Fund³² працює заради досягнення такої цілі, як нульова кількість пов'язаних із роботою травм і захворювань зі смертельним і тяжким наслідком шляхом удосконалення практики та умов БЗР.

- **Рис. 19. Заперечення старого переконання про те, що нещасні випадки на роботі та професійні захворювання є неминучими**

31 Термін «глобальні виробничо-збутові ланцюжки» означає транскордонну організацію діяльності, необхідної для виробництва товарів або послуг і надання їх споживачам на основі використання відповідних ресурсів і реалізації різних етапів розроблення, виробництва і доставки.

32 Vision Zero Fund «об'єднує уряди, організації роботодавців і працівників, компанії та інші зацікавлені сторони задля спільного руху вперед до зменшення до нуля кількості пов'язаних із роботою нещасних випадків, травм і захворювань із тяжким і смертельним наслідком у глобальних виробничо-збутових ланцюжках» (<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/departments-and-offices/governance/labadmin-osh/programmes/vzf/lang--n/index.htm>).

▶ ПЕРЕЛІК ІДЕЙ З УДОСКОНАЛЕННЯ

Оцінювання професійних ризиків	
1	
2	
3	
4	
5	

Створення на підприємстві системи управління безпекою та здоров'ям на роботі (СУБЗР)	
1	
2	
3	
4	
5	

- ▶ Визначте невідкладні проблеми, що характеризуються підвищеним професійним ризиком.
- ▶ Визначте вдосконалення, яке не потребує особливих зусиль, відповівши на такі запитання:
 - ▶ Наскільки ймовірним є те, що це вдосконалення буде впроваджено?
 - ▶ Я можу почати впроваджувати його негайно?
 - ▶ Я можу впровадити його без великих інвестицій?
 - ▶ Чи з'являться початкові результати за місяць?
- ▶ Для кожної ідеї щодо вдосконалення потрібно поставити кожному з наведених вище запитань 0, 1 або 2 зірочки (*).
- ▶ Виберіть від шести до десяти вдосконалень.
- ▶ Обговоріть і погодьте їх з усією своєю групою.
- ▶ Підрахувавши зірочки, подивіться, які вдосконалення забезпечать швидкий успіх.
- ▶ Занотуйте пріоритетні ідеї щодо вдосконалень і необхідні заходи за допомогою наведеного нижче шаблону Плану вдосконалення діяльності підприємства (ПВП).

► **ЗРАЗОК ПЛАНУ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА (ПВП)**

№	Проект і заходи	Відповідальна особа	Показник стану виконання	Дата початку	Планова дата завершення	Фактична дата завершення	Примітки
Створення спільного комітету з безпеки та здоров'я (СКБЗ)							
1.1	Організувати наради представників профспілок підрозділів із трьома директорами для формування складу СКБЗ	Директор із персоналу	- Проведено дві наради, прийнято рішення - Відвідуваність кожної наради – мінімум 90%	10/1/22	10/3/22	26/2/22	Представники профспілки проведуть засідання у підрозділах для залучення працівників із кожного підрозділу
1.2	Визначити бюджет і ресурс робочого часу для роботи комітету	Директор із персоналу	Письмова пропозиція подана на нараду представників профспілки та директорів	10/1/22	10/3/22	21/2/22	Пропозиція розглядається і буде остаточно оформлена на одній із наступних нарад
Оцінювання професійних ризиків							
2.1	Визначити підрозділ підприємства для проведення пілотного оцінювання професійних ризиків	Директор із виробництва/інженер із БЗР	Проведено дві наради, прийнято рішення	10/1/22	12/1/22	14/2/22	Звіт буде подано на наступну нараду директорів і представників профспілки
2.2	Оцінити професійні ризики для виробничої ділянки	Директор із виробництва/інженер із БЗР	Заповнено шаблон для оцінювання професійних ризиків, ужито заходів	15/1/22	28/1/22	21/2/22	

Приклади

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

International Labour Office (ILO). 2014. A 5 step guide for employers, workers and their representatives on conducting workplace risk assessments (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/global/topics/safetyand-health-at-work/resources-library/publications/WCMS_232886/lang--en/index.htm

----. Action Checklist: Fire Safety (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_194782.pdf

----. 2012. Encyclopaedia of Occupational Health and Safety (Geneva). Available at: <https://iloencyclopaedia.org/>

----. 2013. Training package on workplace risk assessment and management for small and medium-sized enterprises (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/resources-library/training/WCMS_215344/lang--en/index.htm

----. 2016. Personal Protective Equipment Helps You Stay Safe and Healthy (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/instructionalmaterial/wcms_537874.pdf

----. 2017. Wise Action Checklist, in Global Manual for WISE: Work Improvements in Small (Geneva), p. 8. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/instructionalmaterial/wcms_621054.pdf

----. 2020. Occupational Safety and Health – A Guide for Labour Inspectors and other stakeholders (Geneva). Available at: <https://www.ilo.org/global/topics/labour-administration-inspection/resources-library/publications/guide-for-labour-inspectors/lang--en/index.htm>

World Health Organization (WHO). 2020. Health topics: Occupational health (Geneva). Available at: <https://www.who.int/health-topics/occupational-health>

▶ ДОДАТКИ

► ДОДАТОК І. ЗРАЗОК ФОРМИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ІНЦИДЕНТИ НА РОБОТІ

Інструкції

Заповніть цю форму для повідомлення про нещасний випадок на роботі, що призвів до травми чи захворювання, небезпечної події чи аварійної ситуації.

Додаток 2 до Порядку

ПОВІДОМЛЕННЯ про нещасний випадок/гостре професійне захворювання (отруєння)

1. Дата і час настання нещасного випадку/гострого професійного захворювання (отруєння)

2. Найменування підприємства (установи, організації) та органу, до сфери управління якого воно належить (у разі наявності)

3. Код підприємства (установи, організації) згідно з ЄДРПОУ _____

Основний код за КВЕД (класифікація видів економічної діяльності) _____

4. Місцезнаходження та контактні телефони підприємства (установи, організації), працівником якого є потерпілий

5. Місце, де стався (сталось) нещасний випадок/гостре професійне захворювання (отруєння) (виробництво, ділянка, приміщення, цех, інше підприємство, установа або організація тощо), і його стисла характеристика

6. Відомості про потерпілого (потерпілих):

прізвище, ім'я та по батькові

дата народження (число, місяць, рік)

наявність трудового (іншого) договору

професія _____

характер, ступінь тяжкості травм (дата смерті)

сімейний стан _____

(прізвище, ім'я та по батькові членів сім'ї із зазначенням року їхнього народження)

7. Стислий опис обставин і ймовірні причини настання нещасного випадку, гострого професійного захворювання (отруєння) (згідно з класифікатором, зазначеним у додатку 9 до Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві)

8. Відомості про кандидатури представників підприємства, установи або організації та його уповноваженого органу чи наглядової ради (у разі її утворення), запропоновані для включення до складу спеціальної комісії

(прізвище, ім'я, по батькові, посада, контактні телефони)

9. Дата і час передачі повідомлення _____

10. Причина несвоєчасної передачі повідомлення

(посада роботодавця)

(підпис)

(ініціали та прізвище)

► ДОДАТОК ІІ. ШАБЛОН ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Оцінювання професійних ризиків

Вид трудової діяльності:

Дата оцінювання:

Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Які заходи з контролю наразі вживаються?	Який існує залишковий ризик?	Чи необхідно зробити ще щось для контролю цього ризику?	Виконавець заходів	Термін виконання	Виконано

Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди і як саме?	Які заходи з контролю наразі вживаються?	Який існує залишковий ризик?	Чи необхідно зробити ще щось для контролю цього ризику?	Виконавець заходів	Термін виконання	Виконано

Цей шаблон адаптовано з інформації, опублікованої Національною службою з безпеки та здоров'я Великої Британії, за Відкритою державною ліцензією Великої Британії версії 1.0.

► ДОДАТОК III

Витяг із Посібника щодо покращення умов праці на малих підприємствах (Global Manual for WISE: Work Improvements in Small Enterprises, Action Checklist, page 8)

Повна версія англійською мовою доступна за посиланням: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/instructionalmaterial/wcms_621054.pdf

КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ЗАХОДІВ ІЗ ПОКРАЩЕННЯ УМОВ ПРАЦІ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Як користуватися контрольним переліком

1. Визначте робочу зону, яка підлягає перевірці. У випадку малого підприємства можна перевірити все виробниче приміщення. У випадку більшого підприємства можна визначити конкретні робочі зони, які перевірятимуться окремо.
2. Прочитайте контрольний перелік і витратьте кілька хвилин на те, щоб обійти робочу зону, перш ніж починати перевірку. Уважно прочитайте кожний пункт. Пошукайте спосіб запровадження вдосконалень. За потреби поставте запитання працівникам.
3. Якщо вдосконалення вже впроваджено або не потрібно, позначте «НІ» під надписом «Чи пропонуєте ви цей захід?».
4. Якщо ви вважаєте, що вдосконалення є доречним, позначте «ТАК». У секції «Примітки» наведіть опис вашої пропозиції або місце, де необхідно впровадити це вдосконалення.
5. Після заповнення всіх пунктів ще раз подивіться на ті пункти, де ви відповіли «ТАК». Виберіть кілька пунктів, де переваги вдосконалень, на вашу думку, можуть бути найважливішими. Позначте їх як «ПРІОРИТЕТ».
6. Перш ніж завершити роботу з переліком, переконайтеся в тому, що в кожному пункті ви позначили «НІ» або «ТАК», а в деяких пунктах, де позначено «ТАК», ви позначили також «ПРІОРИТЕТ».
7. Обговоріть результати в малих групах і погодьте вдосконалення, які слід запровадити негайно.
8. Пам'ятайте, що цей контрольний перелік не є вичерпним й інші сфери також можуть потребувати вивчення. Якщо ви визначили пункти, не охоплені контрольним переліком, можете додати їх до розділу «Додаткові пункти».

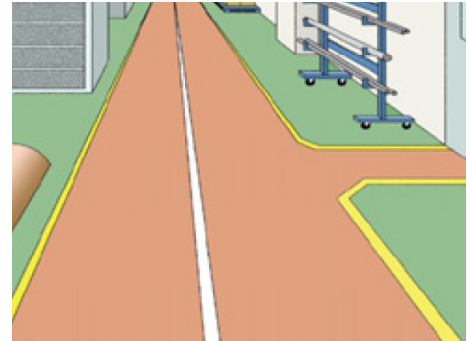
І. ЗБЕРІГАННЯ МАТЕРІАЛІВ ТА ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

1. Забезпечте чистоту і розмітку транспортних шляхів.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

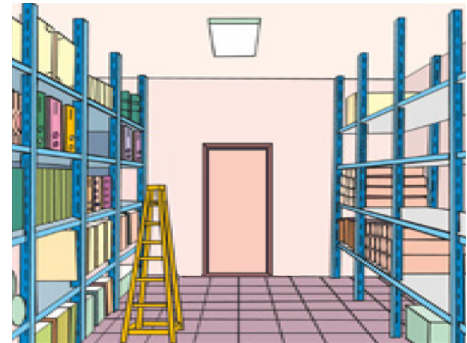

2. Установіть біля робочої зони багаторівневі полиці та стелажі для інструмента, сировини, матеріалів, запчастин і готової продукції.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

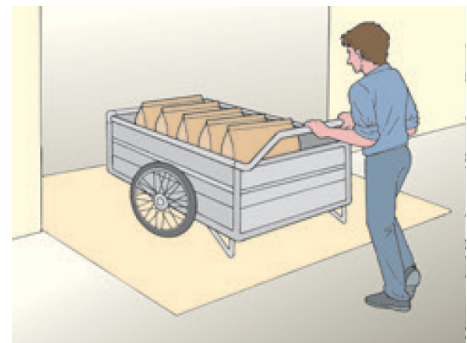

3. Для переміщення матеріалів користуйтеся ручними візками та іншими пристроями на колісному ході.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

4. Забезпечте наявність на всій тарі та упаковці надійних ручок або тримачів.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

5. Для піднімання й опускання важких матеріалів користуйтеся механічними пристроями.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

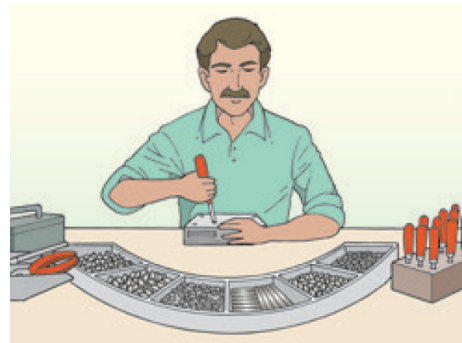
II. РОБОЧІ МІСЦЯ І РОБОЧИЙ ІНСТРУМЕНТ

6. Розташуйте часто використовувані інструменти, перемикачі та матеріали безпосередньо поруч із робочим місцем.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

7. Установіть робочу висоту для кожного працівника на рівні ліктя або трохи нижче.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

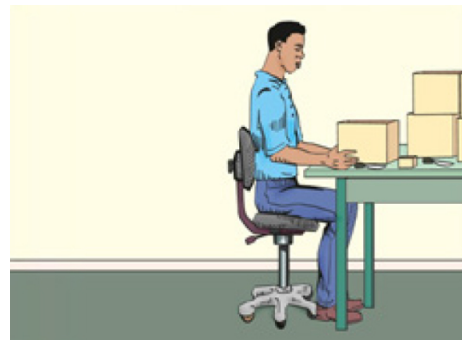

8. Забезпечте наявність стільців або лав належної висоти з жорсткими спинками.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

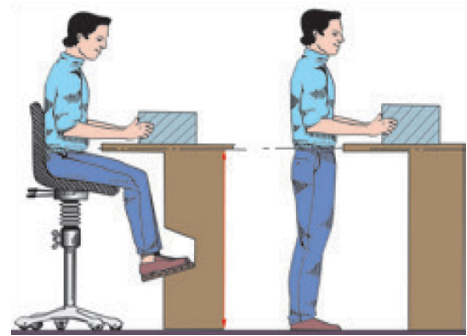

9. Дозвольте працівникам якомога частіше чергувати роботу стоячи й сидячи.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

10. На час виконання роботи фіксуйте деталі за допомогою кріпильних пристроїв.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

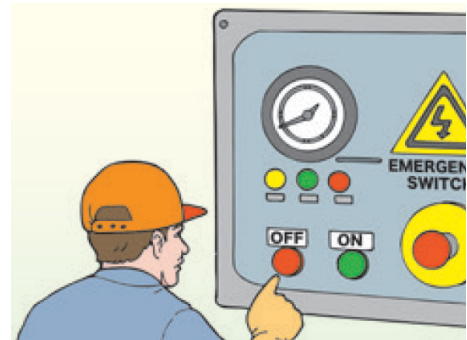

11. Зробіть так, щоб маркування та знаки було легко побачити, прочитати та зрозуміти.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

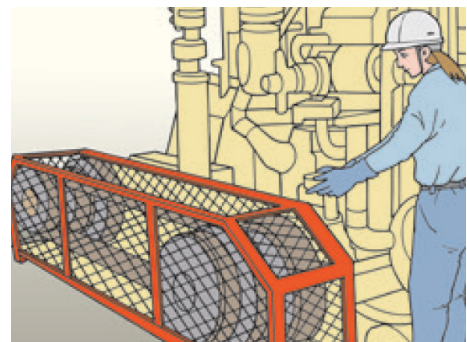
III. БЕЗПЕКА МАШИН

12. Закрийте небезпечні рухомі частини машин належною захисною огорожею.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

13. Забезпечте належне обслуговування машин і відсутність у них зламаних або погано закріплених деталей.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

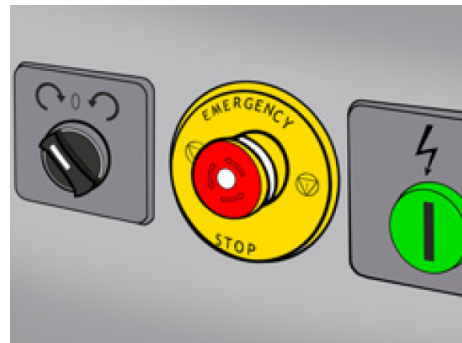

14. Забезпечте хорошу видимість і легкодоступність аварійних засобів управління.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

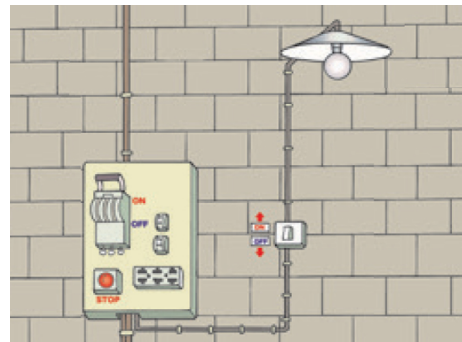

15. Забезпечте безпеку з'єднувачів проводки для електроживлення обладнання та освітлення.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

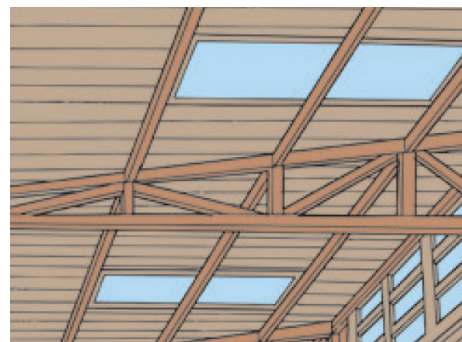
IV. РОБОЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ І КОНТРОЛЬ ЗА НЕБЕЗПЕЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ

16. Збільште приплив денного світла і чистоту зенітних ліхтарів та вікон.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

17. Забезпечте достатнє штучне освітлення відповідно до виду виконуваної роботи.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

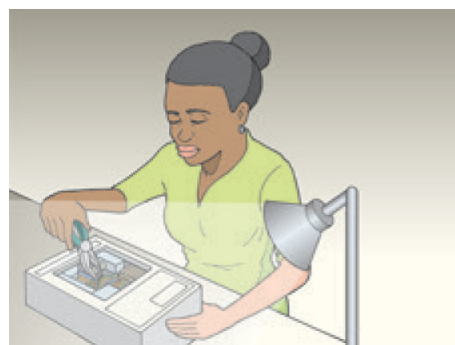

18. Забезпечте локальне підсвічення в разі виконання роботи, що вимагає високої точності, та роботи з контролю.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

19. Посильте природну вентиляцію, збільшивши кількість отворів, вікон і дверних отворів.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

20. Забезпечте достатню кількість легкодоступних вогнегасників, позначте шляхи евакуації та подбайте про відсутність перешкод на них.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

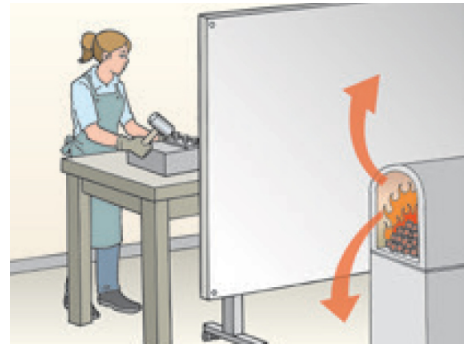

21. Відокремте або ізолюйте джерела тепла чи холоду.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

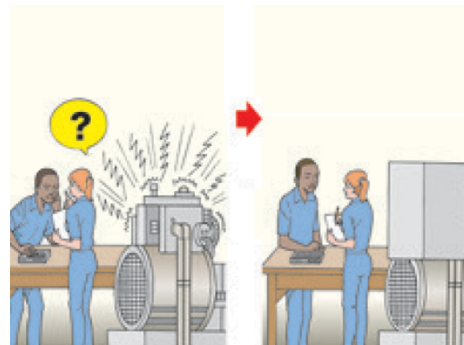

22. Видалить із робочої зони джерела пилу, небезпечних хімічних речовин і шуму або встановить належні вихлопні труби, бар'єри, екрани чи інші пристрої.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

23. Забезпечте маркування всіх контейнерів для небезпечних хімічних речовин.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

IV. РОБОЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ І КОНТРОЛЬ ЗА НЕБЕЗПЕЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ

24. Забезпечте в усіх робочих зонах достатню кількість чистої питної води.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

25. Забезпечте наявність чистих окремих туалетів для чоловіків і жінок та рукомийників поруч із робочою зоною.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

26. Забезпечте наявність приміщень для відпочинку та окремого чистого приміщення для прийому їжі.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

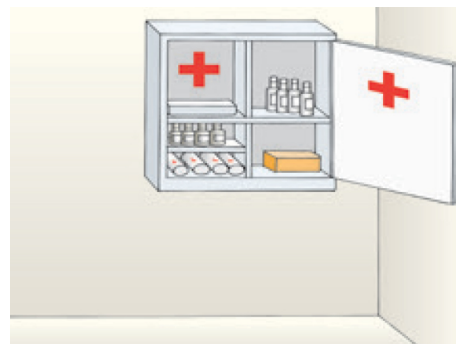

27. Забезпечте наявність засобів першої допомоги та підготуйте кваліфікованих спеціалістів з її надання.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

28. Подбайте про наявність засобів індивідуального захисту, які забезпечують належний захист.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

VI. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ

29. Поєднуйте робочі завдання, щоб зробити працю цікавішою та різноманітнішою.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

30. Організуйте ефективну колективну роботу та координуйте її.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

31. Адаптуйте робочі зони так, щоб задовольнити потреби вагітних жінок і працівників з інвалідністю.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

32. Допомогайте працівникам-мігрантам виконувати їхню роботу безпечно та ефективно.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

33. Установіть базовий робочий час і запровадьте заходи зі скорочення понаднормових робіт.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

VII. ДОДАТКОВІ ПУНКТИ

33. _____

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

34. _____

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

35. _____

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ НІ ☐ ТАК ☐ ПРІОРИТЕТ

Примітки _____

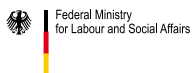

Поточні та минулі донори

Federal Ministry
for Economic Cooperation
and Development

Federal Ministry
for Labour and Social Affairs

Norad

Liberté • Égalité • Fraternité
RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

SIEMENS
Ingenuity for life

Sweden
Sverige

UKaid
from the British people

Міжнародна
організація
праці

Vision Zero Fund є частиною
флагманської програми МОП «Безпека і
здоров'я для всіх», що формує культуру
безпечної та здорової праці

Міжнародна організація праці
Route des Morillons 4 CH-1211
Geneva 22 Switzerland
ilo@ilo.org